

Институт
за политичке
студије

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу

социјалне политике и социјалног рада

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА SOCIAL POLICY

ISSN 0038-0091

УДК 364

Година 56

Број 1/2021.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА
SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада

ISSN 0038-0091 UDK 364

Број 1/2021 Год. 56, стр. 1 – 124

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021>

Часопис излази три пута годишње

Часопис Социјална политика покренут је 1946. под називом Весник рада,
а од 1951. године излази под називом Социјална политика.

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд, Светозара Марковића 36
тел. 33-49-204, 30-39-380, E-mail: ipsbgd@eunet.rs, www.ipsbgd.edu.rs

Висока школа социјалног рада, Београд, Теразије 23
тел: 011/4040838 www.asp.edu.rs

За издавача

Живојин Ђурић
Владимир Илић

Главни и одговорни уредник

Зоран Весић

Заменик главног и одговорног уредника

Бранкица Јанковић
Владимир Илић

Редакција

Зоран Весић, Бранкица Јанковић, Владимир Илић, Луција Вејмелка,
Угљеша Јанковић, Ђорђе Стојановић, Александар Југовић,
Данило Вуковић, Фадил Еминовић

Савет часописа

Миле Милосављевић; Нијаз Карић; Биљана Маричић; Сузана Борнорова;
Живојин Ђурић; Зоран Драгишић; Светлана Драженовић; Биљана Зековица;
Dragana Stöckel; Горан Петковић; Ива Бранковић; Julija M. Watkins; Сандра
Перић; Дарија Завишек; Весна Дуканац; Миодраг Ђурић; Сања Ђурђевић

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Секретари редакције

Бојана Секулић
Адријана Јовановић

Редизајн корица

Ана Милутиновић

Прелом и штампа

Бирограф, Земун

Тираж

50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

САДРЖАЈ

Уводник 5-6

Тема броја

ПОСЕБНО ОСЕТЉИВЕ ГРУПЕ СТАНОВНИШТВА СУОЧЕНЕ СА ДИСКРИМИНАЦИЈОМ, НЕПРАВИЧНОШЋУ И НЕЈЕДНАКОШЋУ

Ана Бурђевић, Сања Бурђевић

АНАЛИЗА НОРМАТИВА И ПРАКСЕ СПРЕЧАВАЊА НАСИЉА
НАД ЖЕНАМА У СРБИЈИ 7-23

Сузана Михајловић Бабић

БАНКЕ ХРАНЕ – НЕУСПЕХ ДРЖАВЕ БЛАГОСТАЊА ИЛИ ЧИН
МИЛОСРЂА ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА? 25-38

Јелена Бирманчевић

ЖИВОТНИ И РАДНИ УСЛОВИ НЕФОРМАЛНИХ САКУПЉАЧА
СЕКУНДАРНИХ СИРОВИНА 39-56

Петар Јорданов, Милица Јачевски

ЗНАЧАЈ УСЛУГЕ ДНЕВНОГ БОРАВКА У ФУНКЦИОНИСАЊУ
ДЕЦЕ СА ПОРЕМЕЋАЈЕМ ИЗ СПЕКТРА АУТИЗМА КОЈА СУ
ОБУХВАЋЕНА ИНКЛУЗИВНИМ ОБРАЗОВАЊЕМ 57-77

Ида Колиновић

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ
РАД У ЦРНОЈ ГОРИ 79-99

Бојана Секулић

ЗОРАН ВЕСИЋ – ГЕРОНТОЛОГИЈА, ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ
НАУКА УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, БЕОГРАД, 2021 101-104

SOCIAL POLICY

CONTENTS

Introductory word 5-6

The issue's Theme

**ESPECIALLY VULNERABLE POPULATION GROUPS
FACING DISCRIMINATION, INJUSTICE AND INEQUALITY**

Ana Đurđević, Sanja Đurđević

ANALYSIS OF NORMS AND PRACTICES FOR PREVENTING
VIOLENCE AGAINST WOMEN IN SERBIA..... 7-23

Suzana Mihajlovic Babic

FOOD BANKS - WELFARE STATE FAILURE OR CIVIL SOCIETY
SECTOR CHARITY?..... 25-38

Jelena Birmancevic

LIVING AND WORKING CONDITIONS OF INFORMAL
COLLECTORS OF SECONDARY RAW MATERIALS 39-56

Petar Jordanov, Milica Jačevski

THE IMPORTANCE OF LIVING ROOM SERVICES IN THE
FUNCTIONING OF CHILDREN WITH AUTISMAL SPECTRUM
DISORDERS COVERED BY INCLUSIVE EDUCATION 57-77

Ida Kolinovic

DIGITAL TRANSFORMATION OF CENTRES FOR SOCIAL
WORK IN MONTENEGRO 79-99

Bojana Sekulic

ZORAN VESIC GERONTOLOGY FACULTY OF POLITICAL
SCIENCES IN BELGRADE, BELGRADE, 2021..... 101-104

Уводник

Доц, др. Зоран Весић

Поштоване колегинице и колеге, аутори и коаутори објављених радова,

И у 2021. години смо са вама и представљамо вам први овогодишњи број Социјалне политике. Изазови из прошле године су настављени и ове, али сада видимо светло на крају тунела и близу смо краја једне од највећих криза у претходних сто и више година. Кризе која није само здравствена, већ је захватила све области друштва и биће потребно неколико година да се, у појединим сегментима, вратимо животу какав смо познавали пре ње. Она ће оставити штетне последице са којима ћемо се изборити у годинама које следе, али и неке добре које ће у великој мери утицати на наше животе у будућности. То се пре свега односи на убрзану дигитализацију, учење на даљину, рад од куће и флексибилније радне аранжмане. На нама остаје да лоше ствари што пре оставимо иза нас, а оне добре негујемо и развијемо. Ова криза нас је и подсетила колико је важно стално учење и усавршавање и доношење одлука које су засноване на доказима који постоје, тако да и овај број Социјалне политике представља наш скромни допринос у том правцу.

У првом раду ауторке су се бавиле родно заснованим насиљем, као једним од најраспрострањенијих и најдрастичнијих облика кршења женских људских права и нарушавања људског достојанства и једним је од најчешћих појавних облика дискриминације над женама. Рад представља скуп међународно преносивих стандарда важних за праксу превенције и третмана жена погођеним партнерским насиљем и анализира националне документе и смернице за поступање релевантних институција у случајевима насиља над женама.

Ауторка другог рада се бавила банкама хране, организацијама цивилног друштва које у последњих неколико деценија заузимају значајно место у одговору на ризик од сиромаштва. У раду су описане и анализирани карактеристике банака хране у процесима управљања и дистрибуције вишковима хране и анализирани су позитивне и негативне импликација овакве редистрибуције вишкова хране сиромашнима.

Тема наредног рада су услови живота и рада неформалних сакупљача секундарних сировина. Циљ рада је указивање на

специфичне тешкоће са којима се сусреће ова група радника, а рад је настао на основу резултата емпиријског истраживања акционог типа из области социјалне политике.

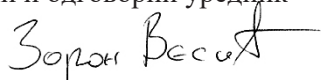
У четвртм раду, аутори се баве поремећајима из спектра аутизма као неуроразвојним поремећајима који се јављају у раном узрасту и трају читав живот. Са етиолошког и феноменолошког стајалишта деца са аутизмом представљају комплексну групацију у популацији особа са сметњама у развоју. Поред едукације која се пружа деци са поремећај из спектра аутизма у оквиру образовног процеса, систем социјалне заштите препознао је услугу дневног боравка као услугу која адекватно утиче на све аспекте развоја детета са потешкоћама. Циљ овог рада је био да се испита функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма, која су актуелно у инклузивном образовању у односу на децу која су завршила образовни процес, анкетирањем стручних радника који су у непосредном раду са њима.

У петом раду је представљен Интегрисани информациони систем социјалног старања (ИССС) – социјални картон, дигитална трансформација центара за социјални рад у служби реформе система социјалне и дејче заштите Црне Горе, као капиталном пројекту који има значајан утицај на могућност спровођења реформе система.

И у овом броју представљамо једну публикацију. Овога пута је то уџбеник "Геронтологија", аутора доц. др Зорана Весића, коју је издао Факултет политичких наука, Универзитета У Београду, ове, 2021. године. У уџбенику су приказани различити аспекти геронтологије као мултидисциплинарне науке, са становишта биолошких, когнитивних и социјалних процеса, битних за разумевање старења као појаве. Приказане су и најважнија стања која имају велики значај и утицај на живот старијих особа и његов квалитет, а посебна пажња је посвећена примени технологије у старијем добу, утицају демографских промена и старења становништва на економију и системе сигурности значајне за старије. Иако првенствено намењен студентима социјалне политике и социјалног рада, овај уџбеник представља редак покушај комплексног сагледавања мултидимензионалног процеса старења са различитих аспеката.

Позивам Вас да доставите своје радове за други број Социјалне политике у 2021. години. Рок за достављање радова је 15. јул 2021. године.

Главни и одговорни уредник

Доц. др Зоран Весић

УДК 364.63-053.2(497.11)
DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.1>
Оригинални научни рад

Ана Ђурђевић

*Goldsmiths, University of London, Social, Therapeutic and Community
Studies, UK**

Сања Ђурђевић

*Висока школа социјалног рада, Београд**

АНАЛИЗА НОРМАТИВА И ПРАКСЕ СПРЕЧАВАЊА НАСИЉА НАД ЖЕНАМА У СРБИЈИ

Сажетак

Родно засновано насиље се сматра једним од најраспрострањенијих и најдрастичнијих облика кршења женских људских права и нарушавања људског достојанства и један је од најчешћих појавних облика дискриминације над женама. Овај рад има за циљ да представи скуп међународно преносивих стандарда важних за праксу превенције и третмана жена погођеним партнерским насиљем и да анализира националне документе и смернице за поступање релевантних институција у случајевима насиља над женама. Основна хипотеза рада је да усвајање и ратификовање међународних конвенција, између осталих и Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, представља иницијални корак ка остварењу принципа нулте толеранције на насиље и интегрисања овај принцип у националне политике које су кључне за развој друштва. Овај рад указује да у Републици Србији постоји правни и институционални оквир за спречавање насиља над женама, али да стратешке мере и закони нису довољно делотворни, односно свеобухватни и координирани у заштити жена од свих видова насиља.

Кључне речи: насиље, род, равноправност, жене.

* sanja.djurdjevic@asp.edu.rs

*„Сва људска бића су рођена слободна и једнака
у достојанству и правима.“*

Универзална декларација људских права
Генерална скупштина УН, 10. децембар 1948.

УВОД

Упркос томе што развој модерних друштава прате различита достигнућа, идеје и покрети који заговарају човекову еманципацију, заштиту људских права, посебно заштиту од насиља, и даље у свим друштвима опстаје један облик насиља, који или није довољно видљив или изостаје адекватна заштита од њега. У питању је мушко насиље над женама. Оно се дешава најчешће далеко од очију јавности, у такозваној “приватној сфери”, у интимним односима партнера, иза затворених врата породичних кућа. Насиље над женама дешава се наравно и ван сфере приватног живота, међутим сва истраживања показују да је управо партнерско насиље најраспрострањенији облик насиља и оно се тешко детектује, управо због приватности интимних односа, а то често представља велики проблем (Balić, Divanović i Rišijaš, 2001). Данас се насиље над женама у већини законодавстава у свету третира као акт криминалног понашања, што нажалост није довело до смањења стопе насиља над женама. И тако изгледа да и ако људска цивилизација еволуира у свим сегментима, насиље опстаје, у свим својим облицима, у свим временима и културама.

Све до 1970 године жене изложене насиљу у партнерском односу биле су ван фокуса истраживања и политика (Westmarland & Bovs, 2018). Захваљујући пре свега феминистичком покрету развијена је родна парадигма насиља над женама, као неопходна и неизбежна у условима у којима се није могао чути женски глас. Према подацима Светске банке, 1976 године је само једна држава имала законе о насиљу у породици, док је овај број порастао на 76 у 2013. години (Kim, 2014). Данас се родно засновано насиље сматра једним од најраспрострањенијих и најдрастичнијих облика кршења женских људских права и нарушавања људског достојанства и један је од најчешћих појавних облика дискриминације над женама. Према глобалном извештају Светске здравствене организације (2013), „35 процената жена широм света доживело је или физичко и /или сексуално насиље од стране интимног партнера или сексуално насиље од стране неког ко није партнер“ (WHO, 2013). Насиље над женама, које се другачије назива и родно засновано насиље,

не угрожава само психичко и физичко здравље жене, а неретко и њен живот, већ представља и претњу друштву као целини. Апсолутни је приоритет сваког друштва да на појаву насиља понуди одговарајући одговор, односно целовиту, континуирану и благовремену интервенцију коју ће дати сви релевантни актери, на свим нивоима (институције, локална заједница, држава).

Оно чега смо свакодневно сведоци јесте најстрашнија последица партнерског насиља – фемцид, односно убиство жене. Подаци говоре да је чак у 70% случајева партнерских убистава хронично насиље над женом од стране партнера претходило убиству (Dobash et al., 2007). Емпиријско истраживање фемцида у партнерским односима у Србији, спроведено 2016. године на узорку од 153 случаја убистава жена у оквиру интимних партнерских односа, потврдило је постојање следећих ризичних фактора: изложеност жене хроничном партнерском насиљу, доступност оружја, утицај злоупотребе алкохола и психоактивних супстанци, присуство психичких поремећаја и болести и суицидалност извршиоца (Spasić, Kolarević, i Luković, 2017). Треба нагласити и да је насиље над женама у великој мери невидљиво за стручну и општу јавност, тако да многи случајеви насиља улазе у тамну бројку криминалитета и као такви остају ван граница кривичног гоњења.

МЕЂУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СТАНДАРДИ

У друштвима у којима је употреба насиља у многим ситуацијама друштвено прихваћена норма ризик од насиља је највећи. Односи пуни сукоба, а посебно они у којима се догађају сукоби око финансија, љубоморе и женских родних улога су насилнији од мирних односа (Jewkes, 2002). Жене које су образовно и економски више оснажене заштитићеније су од појаве партнерског насиља, али ова веза између оснаживања и ризика од насиља је нелинеарна. Насиље је понекад узроковано сиромаштвом или немогућношћу контроле жена, посебно у традиционалним друштвима у којима женска улога подразумева општу подршку мужа у свим сегментима и показатељ је неједнаког статуса жена у друштву (Blagojević, 1991). С друге стране истраживања говоре и о типичним вредносним уверењима која подстичу насиље над женама у социо-културном окружењу Србије и дели их на : општа, институционална и уверења насилника (Jugović, Jugović i Vogetić, 2016). Насиље над женама има далекосежне последице у многим областима, од нивоа психолошког (перцепције и мишљења, емоције, понашање) до

нивоа социјалног положаја породица и индивидуа (сиромаштво, незапосленост). Негативни ефекти насиља у партнерским везама имају и пратеће социјалне и економске трошкове. Тако на пример, амерички Национални центар за превенцију и контролу насиља у Сједињеним Државама, процењује да директни трошкови повезани са услугом пружања медицинске помоћи жртвама партнерског насиља годишње прелазе 5,8 милијарди долара (Centers for Disease Control and Prevention, 2003). 1

У последњих тридесетак година дошло је до значајног напретка у остваривању родне равноправности и права жена у појединим областима на глобалном плану, али истовремено су присутни и трендови ретрадиционализације родних односа, који су последица пре свега неравноправне расподеле богатства, смањивања природних ресурса и ескалације конфликта (Schwab at al., 2017).

Република Србија, као чланица УН, Савета Европе и других међународних организација има обавезу да обезбеђује услове за једнаке могућности жена и мушкараца у свим областима живота и рада. С обзиром да је насиље у породици и у партнерским односима један од најраширенијих облика дискриминације жена отклањање овог вида насиља захтева унапређење свеобухватног нормативног, политичког и институционалног оквира у складу са ратификованим међународним документима који се баве спречавањем и борбом против насиља над женама и насиља у породици. У Европи је први правно обавезујући инструмент који се односи на проблематику насиља над женама била Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, познатија као Истанбулска конвенција. Значај ове Конвенције је у томе што има јасну родну димензију и реafirмише родно разумевање феномена насиља над женама дефинишући га као „облик дискриминације жена и кршење њихових људских права: насиље над женама је „... кршење људских права и облик дискриминације над женама и представља сва дела родно заснованог насиља која доводе или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности или приватном животу.”, Родно засновано насиље над женама “означава насиље, које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене.... „ (чл.3 Конвенције).²

1 Извештај доступан на: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipvbook-a.pdf>

2 Савет Европе -Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и на-

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици је од стране Србије ратификована Законом о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.³ Ратификацијом Истанбулске конвенције Србија се обавезала да ће предузимањем одговарајућих мера спречити сваки вид дискриминације жена, што укључује и спречавање и заштиту од родно заснованог насиља. То између осталог значи да је дужност државе да предузима све потребне мере у циљу промене социјалних и културних модела понашања и елиминисања стереотипа о улози полова у друштву. Основни стратешки документ који је Република Србија усвојила у циљу спречавања насиља над женама била је Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља према женама у породици и у партнерским односима за период 2011–2015.⁴ Главни циљеви ове стратегије усклађени су са међународним препорукама и анализом стања у Србији и подразумевали су:

- 1) Успостављање система примарне, секундарне и терцијарне превенције;
- 2) Унапређивање нормативног оквира за заштиту жена од насиља;
- 3) Мултисекторску сарадњу и подизање капацитета органа и специјализованих служби;
- 4) Унапређивање система мера заштите и подршке жртвама насиља (стр.28).

У циљу остварења ових циљева било је неопходно донети и имплементирати одређене инструменте. Тако је донет донет најпре Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима, који је ближе одредио обавезе учесника као и других субјеката који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици, затим облике, начин и садржај сарадње између учесника

сиља у породици, члан 3; Истанбул, 11. мај 2011. Доступно на: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210>

3 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, Службени гласник РС – међународни уговори, бр. 12/2013. Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици донета је у Истанбулу 11. маја 2011. године, а Република Србија је потписала у априлу 2012, ратификовала у Народној скупштини у октобру 2013. и ступила је на снагу 1. августа 2014. Године.

4 Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља према женама у породици и у партнерским односима за период 2011–2015 објављена у: Службени гласник РС, бр. 27/2011.

који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици као и активности и обавезе које се односе на поступање установа, органа и организација као и других учесника који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици (Општи Протокол стр.4)5. С обзиром да се Општи протокол наслања на Стратегију његова главна тема је насиље у породици са нагласком да учиниоци насиља могу бити и мушкарци и жене. У овом документу није наглашена чињеница да су најчешће жртве насиља у породици жене, а учиниоци мушкарци, било као актуелни или бивши брачни или ванбрачни партнери, већ је само прецизирано да је главни циљ пружање брзе и ефикасне заштите женама жртвама насиља и то одмах по инциденту, јер ће се једино тако обезбедити како превентивно деловање (сузбијање будућег насиља у породици) тако и репресивно деловање (кажњавање учиниоца). Општи протокол предвиђа и увођење посебних програма за рад са учиниоцима насиља над женама, „како би се постигла трајна промена ставова и понашања учинилаца насиља и спречило понављање насиља у породици“ (Општи протокол стр:6.). Институције које имају обавезу поступања у случајевима насиља у породици су: полиција, установе социјалне заштите и други пружаоци услуга у систему социјалне заштите, здравствене установе ,установе у систему образовања и васпитања у случајевима када су укључена деца сведоци насиља, јавно тужилаштво, редовни и прекршајни судови.

Након усвајања Општег протокола о поступању и сарадњи установа, органа и организација у случајевима насиља над женама у породици и у партнерским односима, донети су и посебни протоколи. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Министарство унутрашњих послова и Министарство просвете, науке и технолошког развоја су израдили и усвојили посебне протоколе у којима су дате смернице за поступање професионалки/професионалаца у систему заштите жена од насиља у породици и у партнерским односима: Посебан протокол о поступању центара за социјални рад – органа старатељства – у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима (2013)⁶, Посебан протокол о поступању полицијских службеника у случајевима насиља над женама у породици и у партнерским

5 Доступно на: <https://www.sigurnakuca.net/sites/default/files/inline-files/LjubicastiTekst.pdf>

6 Доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/201811/Posebni%20protokol%20MRZSP%20nasilje%20u%20porodici.pdf>

односима (2013)⁷, Посебан протокол за правосуђе у случајевима насиља над женама у породици и партнерским односима (2014)⁸ и Посебан протокол Министарства здравља Републике Србије за заштиту и поступање са женама које су изложене насиљу (2009).⁹

Усвајањем протокола почела је реализација циљева усвојене Националне стратегије за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима, а који су предвиђени у оквиру треће стратешке области посвећене унапређењу мултисекторске сарадње и подизање капацитета органа и специјализованих служби. Такође, Скупштина АП Војводине је 2008. године усвојила Стратегију за заштиту од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља у АП Војводини за период од 2008. до 2012. године (Сл. лист АП Војводине”, бр. 20/2008), а затим је 2014. године донет и Програм за заштиту жена од насиља у породици и у партнерским односима и других облика родно заснованог насиља у АП Војводини за период од 2015. до 2020. године.¹⁰

АНАЛИЗА СТАЊА У СРБИЈИ

Свакодневно смо сведоци чињенице да су различити облици насиља, у најширем смислу, присутни у свим областима јавног и приватног живота. Потпуно парадоксално, али изгледа као да се никада није више чинило на плану спречавања и сузбијања насиља, а да никада није било присутније насиље у бројним областима друштвеног живота и на свим нивоима. Насиље према женама присутно је у националном парламенту, у медијима, на тржишту рада, на радном месту, у институцијама где би требало да жене остваре социјалну или здравствену заштиту, присутно је у породици, у партнерским односима, тамо где би жене требало да се осећају безбедно и где треба да добију највећу подршку за остваривање својих потенцијала и благостања (Bošković, 2019).

7 Доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_o_postupanju_policijskih_sluzbenika_u_zastiti_maloletnih_lica_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

8 (2014) Посебни протокол за правосуђе у случајевима насиља над женама у породици и партнерским односима. Београд: Република Србија-Министарство правде и државне управе, број: 119-01-00130/2013-05, 14. 1

9 Занимљиво је да је овај Протокол донет годину дана пре доношења Општег протокола, док су остали посебни протоколи донети након 2011. године. Доступно на: <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/Zakoni/Ostalo/ProtokolMZRSZaZastituPostupanjeSaZenamaKojeSuIzlozeneNasilju.pdf>.

10 Документ је доступан на: <https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2018/08/Odluka-o-Programu-za-za%C5%A1titu-%C5%BEena-od-nasilja-u-porodici-i-u-partnerskim-odnosima-i-drugih-oblika-rodno-zasnovanog-nasilja-u-APV-za-period-2015-2020.-godina.doc>

Као што је већ речено наша држава се законима и стратешким документима обавезала да у циљу успостављања ефикасног система заштите жртава насиља у партнерском односу и у породици успостави континуирану мултисекторску сарадњу између институција које су носиоци система заштите. То подразумева да сарадњу треба да остваре установе социјалне заштите (посебно центри за социјални рад), полиције, тужилаштва, здравства. Све ове институције би требало да обезбеде да жртва насиља добије потребну подршку како би се охрабрила да прихвати помоћ и предузме кораке за осигурање безбедности. Запослени у свим установама у систему заштите и подршке женама жртвама насиља у породици имају обавезу да жртву обавесте о предузетим корацима и мерама, као и о правима које жртва има у свакој фази поступка.

У циљу усклађивања са Истанбулском конвенцијом¹¹ у Србији је 2015. године донет Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуге СОС телефона за жене са искуством насиља («Сл. гласник РС», бр. 93/2015), а 2016. године су усвојени Закон о изменама и допунама Кривичног законика («Сл. гласник РС», бр. 35/2019) и Закон о спречавању насиља у породици («Сл. гласник РС», бр. 94/2016). Закон о спречавању насиља у породици предвиђа најважније области и начине заштите жртава: увођење хитних мера заштите, процене безбедносних ризика, специјализације надлежних професионалаца, јединствене и централне (електронска) евиденције насиља у породици, као и увођење казних одредаба у случају непримењивања или опструирања примене закона.

Упркос успостављању нормативног, стратешког и институционалног одговора на насиље над женама, овај вид насиља је и даље широко распрострањен у Србији. Резултати Анкете о насиљу према женама у Србији, спроведеној 2018. године на репрезентативном узорку од 2023 жене показали су да је 62% жена доживело неки облик родно заснованог насиља након своје 15. године, да је 42% доживело сексуално узнемиравање, 22% физичко и/или сексуално насиље у партнерском односу или ван њега, а да је 11% жена имало је искуство прогањања.¹² Према званичним подацима Министарства правде Републике Србије укупан број жртава породичног насиља у јулу 2020. године био је

11 Правилник је донет у складу са чл. 24 Истанбулске конвенције. Правилник је доступан на: <https://www.pravno-informacioni.sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2015/93/1/reg>

12 Анкету о насиљу према женама спровео је ОЕБС – Добробит и безбедност жена, Србија – основни извештај. Београд: ОЕБС, 2019, стр. 21-33., доступно на: https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf

1953, од чега је чак 1327 (94%) жртава женског пола над којима су насиље извршили мушкарци (Слика 1).

Слика 1:

Извор: <https://iskljucinasilje.rs/rs/statistika-juli-2020/>

Према подацима које је Министарство правде, изнело у медијима, укупан број жртава породичног насиља у 2020. године износио је 12.332, од чега су 8.924 жртве женског пола, односно 72,4 одсто.¹³ Озбиљан проблем у свим државама света представља и фемицид као специфичан облик убиства који је родно одређен (Humphries, 2009: 24). Студије показују да је најраспрострањенији фемицид од стране интимног партнера (Мршевић, 2014: 89). Током протеклих година забележен је велики број случајева фемицида у Србији (у просеку тај број се кретао од 20 до 40 случајева убиства жене од стране интимног партнера годишње!)¹⁴, што говори о томе да је неопходно много ефикасније спровођење одређених мера превенције и реаговања овај проблем и да држава мора да решава овај проблем применом начела дужне пажње. Научна истраживања посвећена теми фемицида нажалост пате од одређених методолошких ограничења која аутори објашњавају непостојањем базе података о фемициду и стандардизоване методологије у прикупљању и ажурирању података (Спасић и сар., 2017).

¹³ Више на страници: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/u-2020-11.000-slucajeva-porodicnog-nasilja-ubijeno-15-zena_1153692.html

¹⁴ Подаци организације „Мрежа Жене против насиља“, доступни су на: <http://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>

Према мишљењу неких истакнутих аутора у овој области постоје озбиљне тешкоће у примени законских механизма који би требало да на ефикасан начин зауставе и спрече понављање насиља над женама. Аутори разлоге за неуспех аргументују великим бројем неефикасних поступака, бројем одбачених кривичних пријава, великим бројем одустанака и одлагања кривичног гоњења, чешћим изрицањем условних осуда без заштитног надзора (Petrušić, 2007; Jovanović, Simeunović-Patić, and Macanović, 2012). Следећа табела показује однос броја пријављених и осуђених за кривично дело насиље у породици, као и које су кривичне санкције најчешће изрицане у 2019. години за ово кривично дело (Табела 1.)

Табела 1: Број пријављених лица, број осуђених лица и врста изречене кривичне санкције за кривично дело насиље у породице у 2019. години

Кривично дело: Насиље у породици	Број						
Пријављена пунолетна лица	7308						
Изречена кривична санкција							
	Укупан број	Новчана казна	Затвор	Рад у јавном интересу	Условна осуда	Кућни затвор	Проглашен кривим, а ослобођен
Осуђена пунолетна лица	2627	12	628	12	1827	146	2

Извор: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>

Као што показују подаци у Табели 1. у 2019. години од 7308 пријављених пунолетних лица за кривично дело насиље у породици, само 2627 (око 36%) је осуђено. Најчешће изречена кривична санкција за насиље у породици у Србији била је условна осуда која је изречена у 69,5% случајева, казна затвора много ређе (24%), док су најређе изрицане кривичне санкције кућни затвор у 5,5% и новчана казна у само 0,5% случајева. Ови подаци не показују пол извршиоца кривичног дела, међутим према ранијим истраживањима врло је јасно да жене чине мали проценат укупног броја лица против којих су поднете кривичне пријаве за насиље у

породици у Србији – мање од 10%, као и да жене чине још мањи проценат укупног броја лица која су осуђена за насиље у породици (мање од 5%) (Константиновић Вилић и Петрушић, 2007).

Треба поменути и чињеницу да се о правим сразмерама насиља над женама не може говорити са сигурношћу с обзиром на то да у великом броју случајева жене не пријављују насиље ни једној институцији нити организацији. Многи аутори указују на значај потребе испитивања узрока непријављивања насиља или одустајања од судских поступака, као и искуства жртава у поступцима и процесима пред државним органима како би се умањили ефекти лошег институционалног поступања и заштите, што би директно утицало на већи број пријављених случајева (Ћорић, 2002., према Ignjatović, 2011, стр 35). Одређен допринос откривању распрострањености насиља над женама, као и карактеристикама породичног насиља дала су различита истраживања спроведена на националним репрезентативним узорцима. Тако резултати истраживања о насиљу над женама у Србији, коју је спровела Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) показују да пет од шест испитаних жена сматра да је насиље над женама уобичајено, да је за више од трећине испитаница насиље врло учестала појава, да више од четвртине испитаница лично познаје неку женску особу која је била изложена насиљу. У истом истраживању скоро половина испитаних жена навела је да је доживела сексуално узнемиравање у неком тренутку од своје 15. године па надаље, 18% њих да је доживело такво искуство у последњих 12 месеци, око 10% жена изјавило је да су биле изложене сексуалном прогањању.¹⁵ Сличне податке налазимо и у Извештају Европске комисије за 2016. годину, о родно заснованом насиљу у земљама Европске уније: скоро три четвртине испитаника (74%) сматра да је насиље у породици уобичајено у њиховој земљи, једна четвртина каже да је веома често (25%), а додатних 49% каже да је прилично уобичајено.¹⁶ У ком стоји да је свака трећа жена у ЕУ старија од 15 година претрпела физичко и / или сексуално насиље, а свака друга била сексуално узнемиравана, као и да је око две од пет жена претрпело психолошко насиље, а једна од десет жена је предмет мрежног узнемиравања.¹⁷

Превенција и спречавање насиља над женама важно је питање

¹⁵ О истраживању више на: https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf

¹⁶ Извештај доступан на: file:///C:/Users/djurd/Downloads/ebs_449_en.pdf 2021 Report on Gender Equality in the EU 05 March 2021

¹⁷ Агенција Европске уније за основна права, *Nasilje nad ženama: istraživanje širom EU*, 2014, стр. 21. Доступно на https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vavsurvei-main-results-apr14_en.pdf.

за све државе на свету и то како у редовним тако и у време ванредних ситуација. Текућа светска криза изазвана пандемијом Covid-19 је допринела погоршању ситуације када је у питању породично насиље и насиље над женама. Наиме, подаци говоре да се насиље у породици над женама драстично повећало широм света током 2020. године. И ако је података још увек недовољно, неки извештаји указују на алармантна повећања насиља над женама.^{18 19} Поједини аутори помињу да је број случајева породичног насиља широм света повећан и до 50% (Campbell, 2020), у Француској, Кини, Сингапуру повећан је број пријава породичног насиља за више од 30% (Kaur & Koli, 2020). Постоје и докази о повећаном броју убистава жена повезаних са насиљем у породици (Grierson, 2020). Евидентно да је остајање у кући и забрана кретања током ванредног стања за жене које се налазе у насилним везама или су у опасности од злостављања, повећавало ризик од партнерског насиља, што се повезује са низом фактора, од којих су само неки: економски ризици, емоционална нестабилност повезана са катастрофом и смањене могућности за подршку (Ђурђевић, 2021, Peterman et al. 2020; Roesch et al., 2020; de Lima et al., 2020; Usher et al., 2020). Ауторке које су урадиле родну анализу одговора на Covid-19 у Србији истакле су, између осталог, да је од почетка ванредног стања био посебно тежак и небезбедан положај жена које су биле изложене партнерском насиљу, наводећи да нису креирана прилагођена решења за безбедно пријављивање насиља у мерама ограниченог кретања (Пајванчић и сар., 2020).

ЗАКЉУЧАК

Недвосмислено је да Република Србија, као чланица УН, Савета Европе и других међународних организација има обавезу да оствари *de facto* и *de jure* родну равноправност, уз обезбеђивање услова за једнаке могућности жена и мушкараца у свим областима живота и рада. С обзиром да је насиље у породици и у партнерским односима један од најраширенијих облика дискриминације жена отклањање овог вида насиља захтева унапређење свеобухватног нормативног, политичког и институционалног оквира у складу са ратификованом Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Можемо

¹⁸ Доступно на: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>

¹⁹ Ndedi, A. A., and J. Kem. „Framework in ending violence against women and girls with the advent of the COVID 19 from an African perspective.“ SSRN J (2020).

рећи да је Србија остварила напредак по питању спровођења Истанбулске Конвенције и да постоји јасна одређеност да на даље спроводи мере превенције и спречавања насиља над женама у Републици Србији. Сматрамо да је у циљу даљег ефикаснијег спречавања свих облика насиља над женама и заштите жртава неопходно континуирано радити на обезбеђивању услова за примењивост свих законских норматива, сталном побољшању и проширењу сета услуга намењених за подршку женама жртвама свих облика насиља, спровођењу јавних кампања које ће имати за циљ промену превалентно патријархалних ставова и родних стереотипа и улагању сталних напора за повећање равноправног статуса жена у нашем друштву. С обзиром да је рок важења Националне стратегије за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима истекао одавно, за очекивати је да ће усвајање нове Националне стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025 године, са Акционим планом за њено спровођење за период 2021-2023.године довести до значајнијих помака на плану спречавања и заштите од родно заснованог насиља према женама и насиља у породици, а у склопу свеукупне политике родне равноправности.²⁰

РЕФЕРЕНЦЕ

- Константиновић-Вилић, С., и Н. Петрушић. «Кривично дело насиља у породици—актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу.» *Београд: Аутономни женски центар* (2007).
- Мрежа „Žene protiv nasilja“ [ŽPN]. Последњи приступ: 10.04.2021. <https://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>
- Министарство правде. Последњи приступ: 08.04.2021. <https://iskljucinasilje.rs/rs/statistika-juli-2020/>
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуге СОС телефона за жене са искуством насиља («Службени гласник РС», бр. 93/2015)
- Републички завод за статистику („Службени гласник РС“, бр. 44/14, 14/15, 54/15 и 96/15).
- Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби

²⁰ У тренутку писања овог рада (април2021) Предлог Националне стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период од 2021. до 2025. године је прошао јавну расправу (од 11. до 30.03.2021), па се даље очекује да се сви пристигли предлози и сугестије којима се унапређује предложени текст Предлога националне стратегије уграде у коначни текст, који ће након тога ићи на усвајање.

- против насиља над женама и насиља у породици, Службени гласник РС – међународни уговори, бр. 12/2013.
- Закон о спречавању насиља у породици, Сл. гласник РС. Бр. 94 (2016)
- Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Сл. гласник РС“, бр. 94/2016)
- Balić, Sandra, Deniza Divanović, and Neven Ricijaš. „Nasilje i ubojstva među intimnim partnerima.“ *Kriminologija i socijalna integracija-casopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponasanju* 9, no. 1-2 (2001): 71-84.
- Blagojević, Marina. „Мушки идентитети и насилје на Балкану.“ *Zeničke sveske-Casopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku* 17 (2013): 98-110.
- Boskovic, Milica S., ed. *Globalization and Its Impact on Violence Against Vulnerable Groups*. IGI Global, 2019.
- Campbell, Andrew M. „An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives.“ *Forensic Science International: Reports* 2 (2020): 100089.
- Centers for Disease Control and Prevention. „National Centre for Injury Prevention and Control: Costs of IPV against women in the United States.“ *Centre for Disease Control and Prevention. Atlanta (GA)* (2003).
- de Lima, Caio Augusto, Paula Monikee Rezende Alves, Carla Jaciara Baraúna de Oliveira, Thaísa Rodrigues Nascimento de Oliveira, Katricia Beatriz Barbosa, Henrique Cardoso Marcene, and Stefan Vilges de Oliveira. „Letter to the editor: COVID-19: isolations, quarantines and domestic violence in rural areas.“ *SciMedicine Journal* 2, no. 1 (2020): 44-45.
- de l’Europe, Conseil. *Council of Europe Convention on Preventing and Combatting Violence Against Women and Domestic Violence: Istanbul, II. V. 2011*. Editions du Conseil de l’Europe, 2011.
- Dobash, R. Emerson, Russell P. Dobash, Kate Cavanagh, and Juanjo Medina-Ariza. „Lethal and nonlethal violence against an intimate female partner: Comparing male murderers to nonlethal abusers.“ *Violence against women* 13, no. 4 (2007): 329-353.
- Ђурђевић, Санја. *Породични односи у време пандемије*, Међународна научна конференција:ALOS 2020, Београд, Висока школа социјалног рада, 2021. Зборник апстраката:str:84
- European Union. Agency for Fundamental Rights. Последњи приступ: 10.03.2021 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vavsurvei-main-results-apr14_en.pdf.
- Grierson, Jamie. „Domestic abuse killings ‘more than double’ amid Covid-19 lockdown.“ *The Guardian* 15 (2020).
- Humphries, Drew, ed. *Women, violence, and the media: Readings in feminist criminology*. UPNE, 2009.
- Ignjatović, Tanja. *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Rekonstrukcija Ženski fond,

2011.

- Jewkes, Rachel. „Intimate partner violence: causes and prevention.“ *The lancet* 359, no. 9315 (2002): 1423-1429.
- Jovanović, Slađana, Biljana Simeunović-Patić, and Vanja Macanović. „Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini.“ *Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova* (2012).
- Jugović, Aleksandar, Jasenka Jugović, and Dragica Bogetić. „Socio-kulturni kontekst i karakteristike nasilja nad ženama u Srbiji.“ *Yearbook of the Faculty of Political Sciences/Godisnjak Fakultet Politickih Nauka Beograd* 10, no. 16 (2016).
- Kaur, Prabhjot, and Anupa Prashant Koli. „COVID-19 LOCKDOWN AND DOMESTIC VIOLENCE.“ *Journal of Critical Reviews* 7, no. 19 (2020): 3247-3255.
- Kim, Jim Yong. „Remarks at CARE Conference on Gender Equality, Washington, DC, March 5, 2014.“ (2014).
- Ministarstvo zdravlja (2011). Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju, Beograd.
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike (2013). Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima, Beograd.
- Mreža “Žene protiv nasilja” (ŽPN) Poslednji pristup: 01.03.2021. <http://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>
- Mršević, Zorica. „Nasilje i mi–domaće nasilje u Republici Srpskoj.“ *Beograd: Institut društvenih nauka* (2014).
- National Center for Injury Prevention and Control (NCIPC) Последњи приступ: 10.04.2021. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipvbook-a.pdf>
- Ndedi, A. A., and J. Kem. „Framework in ending violence against women and girls with the advent of the COVID 19 from an African perspective.“ *SSRN J* (2020).
- OSCE Mission to Serbia. Последњи приступ: 01.03.2021. Последњи приступ:10.04.2021 <https://www.osce.org/mission-to-serbia>
- Pajvančić, Marijana, Nevena Petrušić, Sanja Nikolin, Aleksandra Vladislavljević, and Višnja Baćanović. „Rodna analiza odgovora na COVID-19.“ (2020) Последњи приступ: 08.04.2021. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf>
- Petrušić, Nevena. „„Praćenje primene Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)“, Izveštavanje po Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama.“ (2007).
- Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima. Beograd: Republika Srbija-Ministarstvo pravde i državne uprave, 2014, broj: 119-01-00130/2013-05, 14. 1
- Roesch, Elisabeth, Avni Amin, Jhumka Gupta, and Claudia García-Moreno.

- „Violence against women during covid-19 pandemic restrictions.“ (2020). Spasić, Danijela, Dag Kolarević, i Zoran Luković. „Femicid u partnerskim odnosima.“ *Temida* 20, no. 3 (2017).
- Special Eurobarometer 449 - November 2016 “Gender-based violence” Report Linguistic version EN Catalogue number DS-01-16-901-EN-N ISBN 978-92-79-62608-1 doi:10.2838/009088 Последњи приступ: 01.03.2021. file:///C:/Users/djurd/Downloads/ebs_449_en.pdf
- Tanjug. 2021. „U 2020 - 11.000 slučaja porodičnog nasilja, ubijeno 15 žena“ . 17. avgust 2020. https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/u-2020-11.000-slucajeva-porodicnog-nasilja-ubijeno-15-zena_1153692.html (Tanjug, 2021)
- UN WOMEN: April 6, 2020. Phumzile Mlambo-Ngcuka, Executive Director of UN Women „*Violence against women and girls: the shadow pandemic*“. Последњи приступ: 10.04.2021. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>
- Usher, Kim, Navjot Bhullar, Joanne Durkin, Naomi Gyamfi, and Debra Jackson. „Family violence and COVID-19: Increased vulnerability and reduced options for support.“ (2020): 549-552.
- Van Gelder, N., A. Peterman, A. Potts, M. O’Donnell, K. Thompson, N. Shah, and S. Oertelt-Prigione. „COVID-19: Reducing the risk of infection might increase the risk of intimate partner violence.“ *EClinicalMedicine* 21 (2020).
- Vlada Republike Srbije (2011). Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskom odnosu, Beograd.
- Westmarland, Nicole, and Hannah Bows. *Researching gender, violence and abuse: Theory, methods, action*. Routledge, 2018.
- World Health Organization. *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. World Health Organization, 2013.

Ana Đurđević

*Goldsmiths, University of London, Social, Therapeutic and Community
Studies, UK*

Sanja Đurđević

The College of Social Work, Belgrade, Serbia

ANALYSIS OF NORMS AND PRACTICES FOR PREVENTING VIOLENCE AGAINST WOMEN IN SERBIA

Resume

Gender-based violence is considered one of the most widespread and drastic forms of violation of women's human rights and violation of human dignity and is one of the most common forms of discrimination against women. This paper focuses on presenting a set of internationally transferable standards important for the practice of social services with women affected by partner violence and to analyze national documents and guidelines for the actions of relevant institutions in cases of violence against women. The main hypothesis of the paper is that the adoption and ratification of international conventions, including the Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, is an initial step towards achieving the principle of zero tolerance for violence and integrates this principle into national policies crucial for development society. This study showed that in the Republic of Serbia there is a legal and institutional framework for the prevention of violence against women, but that strategic measures and laws are not sufficiently effective, ie comprehensive and coordinated in protecting women from all forms of violence.

Keywords: gender-based violence, domestic violence.

* Овај рад је примљен 18. априла 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УДК 364.2:613.2

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.2>

Оригинални научни рад

*Сузана Михајловић Бабић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

БАНКЕ ХРАНЕ – НЕУСПЕХ ДРЖАВЕ БЛАГОСТАЊА ИЛИ ЧИН МИЛОСРЂА ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА?

Сажетак

Традиционално, системи социјалне сигурности покривају ризик од сиромаштва, односно ризик од немогућности задовољавања основних потреба у датом друштву. Упркос томе, сиромаштво и социјално искључивање су у различитој мери и даље распрострањени у свим државама Европе, манифестујући се у појави глади, сиромашне и несигурне исхране. Предмет рада су банке хране, организације цивилног друштва које у последњих неколико деценија заузимају значајно место у одговору на наведене ризике. Циљеви рада су опис и анализа карактеристика банака хране у процесима управљања и дистрибуције вишковима хране, као и анализа позитивних и негативних импликација овакве редистрибуције вишкова хране сиромашнима. Истраживачко питање је: да ли и на који начин банке хране утичу на смањење редистрибутивне улоге држава благостања према сиромашним грађанима?

У раду је примењена анализа садржаја докумената, док резултати ове анализе указују на двојаке закључке. Са једне стране, банке хране представљају иновативни начин задовољавања социјалних, економских и политичких потреба и интереса где сви актери остварују корист, док са друге стране постоји бојазан да државе благостања смањују програме усмерене према сиромашнима, између осталог, и због нарастајућих активности извандржавне подршке. Закључак је да држава, у свеprisутнијем променљивом односу са тржиштем и цивилним сектором у редистрибуцији хране, треба да задржи улогу директног пружаоца широког скупа накнада и услуга сиромашнима.

Кључне речи: банке хране, држава благостања, глад, сиромаштво, вишкови хране.

* suzana.mihajlovic@fpn.bg.ac.rs

УВОД

Глад и несигурна исхрана, као примарни облик угрожавања права људи у задовољавању основних животних потреба у последњих неколико деценија је у фокусу активности међународних организација и држава широм света. На основама Миленијумских циљева развоја, Програм Уједињених нација за развој 2015. године формулише нову стратешку агенду до 2030. године, где се у оквиру нових седамнаест циљева одрживог развоја наводи поново и циљ искорењивања глади и неухрањености у свету (Циљ 2: Свет без глади). Упркос досадашњим глобалним иницијативама, процењује се да је око 820 милиона најсиромашнијих људи на свету неухрањено, односно нема приступ или не може да приушти квалитетну исхрану (Searchinger et al. 2019). Индикатори показују присуство „сиромаштва хране“ (*food poverty*) (Caplan 2016) и у европским државама. У оквиру групе *EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions)* индикатора којима се одређује присутност и степен материјалне депривације у Европској унији, индикатор „Популација која не може да приушти оброк са месом, рибом, пилетином или вегетаријанским еквивалентом сваки други дан“ показује умерен напредак у другој деценији двадесетог века. Године 2010. забележено је 8,8% популације која не може да приушти квалитетну исхрану, док је проценат 2018. године износио 7, са тим да се удео у становиштву креће од скоро једне трећине у Бугарској (31,4%) до само 1,5% у Данској 2018. године (Eurostat 2019).

Наведени подаци показују да је сиромаштво и са њиме повезана глад и лоша исхрана нису одлике само слабије развијених држава у свету, као што је раније сматрано. Аутори заступају становиште да у високо-доходовним државама доступност хране није иницијални проблем који узрокује глад и неадекватну исхрану као у осталим деловима света, већ упркос томе што је храна доступна на тржишту робе, ограничен приступ произлази услед последица ниског прихода, незапослености, економских криза и имиграционих кретања (Silvasti and Riches 2014). Узимајући у обзир економску и мигрантску кризу у блиској прошлости, поново је актуелно питање задовољавања основних људских потреба за храном у Европи. Истраживања су показала да су сиромашни грађани највише изложени несигурности исхране (*food insecurity*), док се одређене подгрупе у оквиру ове популације сусрећу са вишеструким изазовима у приступу квалитетној исхрани (Wight et al. 2014; Sosenko et al. 2019).

Одговор на овај проблем обезбеђивале су државе програмима социјалне сигурности који су усмерени на сиромашне, док је последње три деценије присутан пораст извандржавних иницијатива у обезбеђивању хране сиромашнима. Поред

традиционалних облика подршке у храни путем народних кухиња, банке хране заузимају значајно место у дистрибуцији вишкова хране сиромашнима. Досадашња ставови у научној и широј друштвеној јавности о оваквој врсти редистрибуције били су опречни, крећући се на континууму од схватања да је таква редистрибуција директна последица „неуспеха државе“ до становишта да су банке хране користан и потребан „продужетак државе благостања“ (Livingstone 2015). У складу са тим, у првом делу рада је представљен развој и улога банака хране у оквиру шире стратегије пружања подршке у храни у европском контексту. Потом се разматра аргументација за и против цивилних иницијатива дистрибуције вишкова хране сиромашнима на овај начин, са посебним освртом на импликације које ове извандржавне иницијативе имају или могу имати на улогу савремене државе благостања и њене програме социјалне политике.

БАНКЕ ХРАНЕ – ЛОГИКА УПРАВЉАЊА И ДИСТРИБУЦИЈА ВИШКОВИМА ХРАНЕ

У разматрању појма, развоја и улоге банака хране у оквиру ширег оквира пружања подршке у храни неопходно је одредити појмове „сиромаштва хране“ са једне стране, као узрока предузетих акција, и „подршке у храни“ као одговора на проблем глади, несигурне и некавалитетне исхране. С обзиром на то да не постоји општеприхваћена дефиниција нити једног нити другог појма, у најширем значењу „подршку у храни“ (*food assistance*) можемо схватити као „иницијативе цивилног друштва које делују на начин да обезбеђују храну људима који имају потешкоће да обезбеде довољно хране на уобичајене начине“ (Hebinck et al. 2018, 399). Поред широке употребе појма сиромаштво хране, аутори га дефинишу на различите начине. Обухватна радна дефиниција, која посматра ову појаву користећи системски приступ и уважавајући узроке, ограничене изборе и њихов утицај на живот појединца, одређује сиромаштво хране као ситуацију „где су ограничења таква да појединци или домаћинства не могу да конзумирају адекватну исхрану“ (King et al. 2015, 5).

Кинг и сарадници (2015, 5–6) сматрају да сиромаштво и економска несигурност, између осталог, доводе до немогућности да се приушти и немогућности да се приступи адекватној исхрани. Користећи сужене изборе и различите адаптационе стратегије сиромашни из тог разлога конзумирају нутриционистички неадекватну исхрану и/или социјално неодговарајућу исхрану, што за последицу има глад, гојазност, здравствене проблеме изазване исхраном и ограничену социјалну партиципацију.

Аутори систематизују неколико група организација цивилног друштва према активностима подршке у храни коју обезбеђују:

- „Организације које обезбеђују храну и намирнице за кућну припрему и потрошњу, као што су банке хране, социјални супермаркети и оставе са храном¹;
- Организације које служе оброке за конзумацију на једном месту, што укључује народне кухиње, социјалне ресторане и социјалне кафетерије;
- Организације које обезбеђују широку лепезу интегрисаних активности (нпр. радионице, медицинска помоћ и програми запошљавања) заступљени од стране центара за храну у заједници“ (Baglioni et al. 2017a, 103–104).

Друга класификација, која проширује критеријуме према којима се групишу организације које пружају подршку у храни, у први план поставља односе са корисницима, донорима и доносиоцима одлука, као и што узима у обзир које све потребе се задовољавају активностима ових организација (Табела 1). У односу на поменуте моделе можемо нагласити да народне кухиње представљају идеалтипски пример прве групе организација које раде на „првој линији“ обезбеђивања хране корисницима, а да банке хране укључују и активности посредовања између корисника и донора.

Табела 1. Три модела непрофитних организација које раде на повраћају хране (*food recovery*)

	Прва линија	Логистички	Хибридни
Однос са корисницима	Директан.	Без.	Директан.
Однос са донорима и спонзорима	Индијектан са великим донорима, директан са малим.	Директан.	Истовремено директан и индијектан (путем логистичких организација).
Однос са доносиоцима одлука	Редак и само са локалним.	Редак.	Редак и претежно са локалним.
Усмерење на потребе	Прехрана људи и остале основне потребе (одећа, потребе за социјализацијом).	Снабдевање храном за локалну непрофитну <i>front-line</i> организацију; менаџмент прехранбеног отпада прехранбених компанија.	Исхрана људи; менаџмент прехранбеног отпада прехранбених компанија.

Извор: Baglioni 2017b, 2043.

¹ За разлику од банака хране које пружају подршку у храни директно корисницима, оставе са храном су складишта хране из којих се дистрибуира храна посредницима који даље преусмеравају храну ка крајњим корисницима.

Управо потреба за логистиком диференцирала је народне кухиње од нових начина обезбеђивања хране сиромашнима шездесетих година прошлог века. Прва банка хране у свету настала је у Сједињеним Америчким Државама 1967. године из активности једне народне кухиње у Финиксу, односно активности волонтера који су обезбеђивали додатне количине хране које су превазилазиле обим потреба за храном корисника те народне кухиње. У циљу да се постојећи вишкови хране дистрибуирају и другим рањивим групама, најпре су ангазоване друге хуманитарне организације за ову активност, да би се поменуте године ова дистрибуција хране структурирала у оквиру Банке хране Свете Марије (*St. Mary's Food Bank*). Дакле, у односу на традиционалне начине обезбеђивања подршке у храни сиромашним грађанима као што су народне кухиње, банке хране функционишу на основама вишкова хране из различитих сектора производње и трговине. Донирана храна од различитих партнера (националних и интернационалних организација, појединаца, произвођача, трговаца и друго) се прикупља, складишти и сортира у оквиру банака хране, које потом ову помоћ дистрибуирају у хуманитарне сврхе крајњим корисницима. У Европи се банке хране појављују тек 1984. у Паризу, док су задржале своју истакнуту улогу у САД-у и Канади (Gonzalez-Torre, Lozano, and Adenso-Diaz 2017).

Од почетака њиховог деловања аутори су на различите начине дефинисали банке хране, док су све дефиниције укључивале карактер ових организација као непрофитан, потом њихову улогу као посредничку између донатора и корисника, као и њихов циљ као редистрибутиван ка сиромашној популацији. Стога, једна од дефиниција која обухвата све ове аспекте је да је банка хране „непрофитна организација социјалне солидарности која дистрибуира храну путем широког спектра локалних непрофитних институција социјалне солидарности које хране људе са ниским приходима“ (Martins et al. 2011, 313). Логистичке праксе банака хране укључују транспорт и складиштење хране за помоћ заједницама које су највише погођене сиромаштвом и лошом исхраном, док се сматра да је размена информација посебно важан сегмент логистике, поготово у кампањама за подизање свести о глади и сиромаштву, као и за мотивисање донатора (Gonzalez-Torre, Coque, 2016).

Две важне мреже банака хране на глобалном плану развиле су се последњих деценија. Умрежавање ових организација цивилног сектора допринело је развоју пружања њихових услуга на основу искустава најбоље праксе, као и што је указало на значај деловања ових организација у односу на исказане потребе у савременим друштвима. На глобалном плану делује Глобална мрежа банака

хране (*Global FoodBanking Network*) која окупља 943 банака хране из тридесет и четири државе, обезбеђујући у 2019. години храну за око 9,6 милиона људи, као и услуге унапређивања капацитета у развоју и функционисању банака хране у овим државама. Забележен је тренд пораста корисника услуга банака хране у последњих пар година, те је 2017. године забележено 7,1 милиона корисника (*The Global FoodBanking Network 2019*). На европском простору активна је мрежа Европска федерација банака хране (*European Food Banks Federation*) од 1986. године, која у фокусу својих активности има заговарање политика, размену искуства и ојачавање капацитета за развој банака хране. Она окупља 421 банку хране из 24 државе, обезбедивши у 2018. години храну за 9,3 милиона грађана Европе (*European Food Banks Federation 2019*).

РЕДИСТРИБУТИВНА УЛОГА БАНАКА ХРАНЕ – МАЧ СА ДВЕ ОШТРИЦЕ

Последњих деценија када се цивилни сектор све више ангажује у обезбеђивању незадовољених потреба за храном, а као одговор на екстремне облике сиромаштва, разматра се одговорност државе у различитим режимима благостања и редефинише њена улога и однос са цивилним сектором као пружаоцем услуга. Са једне стране аутори сматрају да се држава самостално повлачи, док је са друге стране заступљено становиште да њен однос произлази из досадашње традиције режима благостања. Претежан део литературе који у фокус истраживања поставља легитимност деловања банака хране у Европи заправо поставља питање: *ко треба да пружа подршку сиромашнима и каква она треба да буде?*

Аргументација повлачења државе у подршци сиромашнима може се структурирати око неколико кључних тачака. Прво, на идеолошком и вредносном нивоу, као превладавање неолибералног дискурса у јавним политикама од осамдесетих година прошлог века до данас, поготово у контексту економске и мигрантске кризе и реструктурирања програма социјалне политике. Аутори сматрају да је неолиберални дискурс унео измене у начину на који се државни системи подршке приступају борби против сиромаштва, поготово они системи социјалне политике који су били финансирани из пореза, сужавајући програме подршке и наглашавајући индивидуалну одговорност за обезбеђење животних потреба (*Riches 2011*). Управо чињеница да је велики број иницијатива из цивилног друштва мобилисан у пружању подршке у храни доводи одређене ауторе до закључка да то „дозвољава влади да скрену поглед и деполитизују глад тако што ће иницијативе цивилног друштва „решити“ то питање“ (*Hebinck et al. 2018, 400*). У таквој

расподели надлежности, држава као актер промовише улогу цивилног сектора заговарајући идеју о “Великом друштву” (*Big Society*), односно “Друштву које дели” (*Sharing Society*) (Caplan 2017). С тим у вези, управо резони у накнадама и услугама које држава пружа сиромашној популацији, немогућност приступа државним програмима подршке и санкционисање у условљавању бенефицијама представљају главне разлоге које корисници наводе за окретање ка извандржавним начинима подршке посредством банака хране (Perry et al. 2014; Loopstra et al. 2018).

Друга група разлога се може пронаћи у традицији система социјалне сигурности у већини држава Европе. Група аутора оцењује да европске државе благостања сматрају да њихова популација није изложена ризицима повезаним са исхраном услед већ постојећих програма благостања који покривају разноврсне ризике, док је са друге стране улога невладиних организација у овим државама традиционално везана за испоруку основних добара (хране, гардеробе, лекова) посебно рањивим друштвеним групама, те државне активности у овом сегменту нису неопходне. Улога државе у смањењу глади и неадекватне исхране се састоји у „промовисању кампања за подизање свести о смањењу јестивог прехранбеног отпада и успостављању фискалних подстицаја за олакшавање употребе вишка хране и корпоративних донација хране“ (Baglioni et al. 2017b, 2034). С тим у вези, може се оправдано претпоставити да се савремена држава благостања, на основу забележених трендова пораста глади и сиромаштва исхране, ослања на цивилни сектор и традиционалне начине дисрибуције хране, док се деловање приватног сектора оснажује у правцу редистрибуције хране. Стога, сматра се да је кључна улога државе да регулише правни оквир у коме се ова редистрибуција спроводи (Finn 2011).

Претежан део литературе поставља још једно врло значајно питање у контексту аргументовања негативних последица редистрибуције сиромашнима изван државног система подршке: *какви су исходи за кориснике услуга банака хране?* Најпре се истичу потенцијални негативни ефекти у друштвеном статусу корисника, као и да оваква врста помоћи заправо доприноси њиховом социјалном искључивању. Истраживање о помоћи у храни од стране невладиног сектора у Италији и Немачкој, преко банака хране и других начина пружања подршке сиромашним грађанима, показало је да се корисници осећају стигматизовано од окружења приликом коришћења ове помоћи у храни, као и да овакав начин подршке сиромашнима одбија одређен део особа које имају незадовољене потребе за храном да ову помоћ искористе (Baglioni et al. 2017b). И истраживања у Уједињеном Краљевству

долазе до сличног закључка, истичући да коришћење хране које се донира путем банака хране представља један вид социјалног искључивања тих корисника, с обзиром на то да им је одузета могућност избора коју поседују потрошачи приликом коришћења производа (Lorenz 2015). Могућност избора је додатно умањена тиме што корисници добијају помоћ у природи, наспрот већини државних програма подршке сиромашнима који су дизајнирани као новчане накнаде, што је било предмет дискусије социјалне политике и политичке теорије од седамдесетих година прошлог века до данас.² Не треба занемарити ни увиде у територијално искључивање у приступу корисника банкама хране, с обзиром на то да су оне углавном лоциране у већим градовима, те може доћи до ограниченог приступа за кориснике из руралних средина (Lambie-Mumford 2017).

Квалитет хране која се дистрибуира корисницима је следеће важно питање у фокусу многобројних студија које су потврдиле да некавалитетна храна која се уобичајено дели корисницима не може да им обезбеди нутритивно балансирану и квалитетну исхрану (Simmet et al. 2017). На ширем друштвеном плану, истраживања су показала да један део популације чешће користи услуге банака хране, тачније особе са инвалидитетом, незапослени и сиромашни запослени (Loopstra and Lalor 2017), што указује на неефективност система државне подршке за ове популације. Најгласнији разлози против су повезани са тиме да упркос вишедеценијском деловању банака хране, оне заправо не доводе до искорењивања глади или унапређивања положаја корисника којима су намењене њихове услуге (Riches and Silvasti 2014).

Аргументација у прилог развијања подршке која се обезбеђује посредством банака хране заступљена је у различитим областима и на њиховом пресеку. Политички и економски аргументи наглашавају обострану корист овакве редистрибуције вишкова хране, на политичком нивоу значајан исход је смањење глади и сиромаштва, а на економском плану се компанијама пружа могућност да ефикасно управљају вишковима хране (Garrone, Melacini, and Perego 2014). Политичко-економска спрега позитивне аргументације присутна је и код промовисања социјалне одговорности великих компанија које заузврат неретко добијају ослобођење дела пореза који плаћају држави. Широк политички консенсус и у извандржавним оквирима за оваквом врстом

2 Више о патернализму који се остварује над корисницима пружањем помоћи у природи наспрот новчаним накнадама у историјском континуитету погледати у: Weale, Albert. 1978. "Paternalism and Social Policy", *Journal of Social Policy* 7 (2): 157–172; Stiglitz, Joseph. 2000. *Economics of the Public Sector*. New York, London: W.W. Norton & Company; MacKay, Douglas. 2019. "Basic Income, Cash Transfers, and Welfare State Paternalism: Basic Income & Welfare State Paternalism." *Journal of Political Philosophy* 27 (4): 422–447.

расподеле хране сиромашнима додатно олакшава функционисање и међународно повезивање банака хране. Логика функционисања банака хране повезана је са идејом еколошке одрживости, односно подстицањем циркуларне економије у Европској унији, посебно са стратешким циљем смањења прехранбеног отпада за 30% до 2025. године (Communication COM (2014) 398).

Поред тога што се редистрибуција хране путем банака хране уклапа у шире стратешке политичке оквире, као и што прозводи *win-win* ситуацију за све актере који учествују, у анализама деловања банака хране може се уочити и аргумент везан за развој друштвене солидарности. Социјетални аспект аргументације заснива се на добровољном ангажману волонтера у подршци сиромашнима, одређени аутори их сматрају неизоставним ланцем у овом процесу (Larson and McLachlin 2011). Скорије истраживање које је обухватило 96 банака хране у тринаест држава Европе потврдило је изузетно велики удео волонтера насупрот запосленом особљу које углавном ради на пословима логистике и администрације, у Словачкој све ангажоване особе раде неплаћено, у Италији и Шпанији је само 3% особа стално запослено, док је у неким државама као што су Мађарска и Пољска око петине особа формално запослено (Gonzalez-Torre, Lozano, and Adenso-Diaz 2017, 830).

ЗАКЉУЧАК

Последњих неколико деценија забележно је ново одмеравање односа између тржишта, цивилног и јавног сектора у задовољавању основног животног ризика од глади, несигурне и некавалитетне исхране. Досадашња пракса деловања банака хране на европском простору подстакла је многобројна научна и стручна истраживања, са циљем процене исхода њихових активности и утицаја на обликовање државних програма подршке сиромашним грађанима. Противници експанзије ангажмана банака хране указују на неколико аргумената базираних на подели на државне-недржавне пружаоце подршке у задовољавању основних животних потреба. Група разлога о идеолошким и вредносним дилемама ко би требао да пружа такву врсту подршке окупља аргументацију неолибералних заокрета у државама благостања, који имају за исход повлачење државе благостања, промовисање активности других актера и појачавање индивидуалне одговорности. Засновано на томе, а као наредна група разлога, издвајају се негативни исходи које производе извандржавни програми подршке. Сматра се да цивилни сектор не може да обезбеди целокупну полулацију којој је подршка потребна, да таква подршка неретко доприноси

још већем социјалном искључивању корисника, као и што њено привремено трајање и помоћ у природи дугорочно не унапређују положај сиромашних. Заговорници банака хране сматрају да су оне усклађене са политикама у различитим секторима (економија, екологија, политика) на наднационалном нивоу, обезбеђујући вишеструку корист свим учесницима у процесу редистрибуције вишкова хране. Не треба занемарити ни аргумент развоја друштвене солидарности, пошто деловање банака хране подразумева ангажман великог броја волонтера са циљем пружања подршке у локалној заједници.

Одговарајући на постављено питање у наслову рада „*Неуспех државе благостања или чин милосрђа цивилног сектора?*“ долажимо до закључка да банке хране репрезентују обе појаве. Са једне стране, континуирано исказана потреба за коришћењем услуга банака хране показује да се одређен део грађана налази изван програма државне подршке или да ови програми нису довољни за задовољавање свих животних потреба корисника, док са друге стране цивилни сектор традиционално пружа подршку вулнерабилним категоријама становништва паралелно са активностима државе. Све док је његова улога комплементарна државном сектору, односно не представља замену за програме државног сектора, можемо сматрати да банке хране не представљају опасност за смањење одговорности државе према сиромашнима и социјално искљученима. Препуштање задовољавања основних животних потреба цивилном сектору треба посматрати са опрезношћу јер исказано милосрђе може послужити за легитимизовање повлачења државе у будућности.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Baglioni, Simone et al. 2017a. *Food saving in Europe: At the Crossroad of Social Innovation*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Baglioni, Simone et al. 2017b. “Surplus Food Recovery and Food Aid: The Pivotal Role of Non-profit Organisations. Insights from Italy and Germany.” *Voluntas* 28: 2032–2052. doi: 10.1007/s11266-016-9746-8.
- Caplan, Pat. 2016. “Big society or broken society? Food banks in the UK.” *Anthropology Today* 32 (1): 5–9. doi: 10.1111/1467-8322.12223.
- Caplan, Pat. 2017. “Win-win? Food poverty, food aid and food surplus in the UK today.” *Anthropology Today* 33 (3): 17–22. doi: 10.1111/1467-8322.12350.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe, (COM (2014) 398).

- European Food Banks Federation. 2019. *Towards the next decade together. FEBA Annual Report 2018*. Brussels: European Food Banks Federation.
- Eurostat. 2019. "Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day." *Eurostat*. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdes03&lang=en.
- Finn, Steven. 2011. "A public-private initiative to reduce food waste: A framework for local communities." *Graduate Studies Journal of Organizational Dynamics* 1(1), 3–19.
- Garrone, Paola, Marco Melacini, and Alessandro Perego. 2014. "Surplus food recovery and donation in Italy: The upstream process." *British Food Journal* 116 (9): 1460–1477. doi: 10.1108/BFJ-02-2014-0076.
- Gonzalez-Torre, Pilar and Jorge Coque. 2016. "How is a food bank managed? Different profiles in Spain." *Agriculture and Human Values* 33 (1): 89–100. doi: 10.1007/s10460-015-9595-x.
- Gonzalez-Torre, Pilar, Sebastian Lozano, and Belarmino Adenso-Diaz. 2017. "Efficiency Analysis of the European Food Banks: Some Managerial Results." *Voluntas* 28: 822–838. doi: 10.1007/s11266-016-9814-0.
- Hebinck, Aniek et al. 2018. "Capturing change in European food assistance practices: a transformative social innovation perspective." *Local environment* 23 (4): 398–413. doi: 10.1080/13549839.2017.1423046.
- King, Geoff et al. 2015. "Understanding Food in the Context of Poverty, Economic Insecurity and Social Exclusion". Last accessed: 15 April 2020. <https://www.food.gov.uk/sites/default/files/media/document/FS307008%20-%20Food%20Poverty%20Final%20Report.pdf>.
- Lambie-Mumford, Hannah. 2017. *Hungry Britain: The rise of food charity*. Bristol: Policy Press.
- Larson, Paul, and Ron McLachlin. 2011. "Supply chain integration under chaotic conditions: Not-for-profit food distribution." *International Journal of Procurement Management* 4 (3): 315–322. doi: 10.1504/IJPM.2011.040372.
- Livingstone, Nicola. 2015. "The Hunger Games: Food Poverty and Politics in the UK." *Capital & Class* 39 (2): 188–195. doi: 10.1177/0309816815576737.
- Loopstra, Rachel, and Doireann Lalor. 2017. *Financial insecurity, food insecurity, and disability: the profile of people receiving emergency food assistance from the Trussell trust foodbank Network in Britain*. London: The Trussell trust.
- Loopstra, Rachel et al. 2018. "Impact of welfare benefit sanctioning on food insecurity: a dynamic cross-area study of food bank usage in the UK." *Journal of Social Policy* 47 (3): 1–21. doi: 10.1017/S0047279417000915.
- Lorenz, Stephan. 2015. "Having no choice: Social exclusion in the affluent society." *Journal of Exclusion Studies* 5 (1): 1–17. doi: 10.5958/2231-4555.2015.00001.7.
- Martins, Isabel et al. 2011. "Modelling the problem of food distribution by the Portuguese food banks." *International Journal of Mathematical*

- Modelling and Numerical Optimisation* 2 (3): 313–341. doi: 10.1504/IJMMNO.2011.040795.
- Perry, Jane et al. 2014. *Emergency use only: Understanding and reducing the use of food banks in the UK*. London: Oxfam GB.
- Riches, Graham. 2011. “Thinking and Acting Outside the Charitable Food Box: Hunger and the Right to Food in Rich Societies.” *Development in Practice* 21 (4–5): 768–775. doi: 10.1080/09614524.2011.561295.
- Riches, Graham, and Tiina Silvasti. 2014. *First World hunger revisited*, 2nd edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Searchinger, Tim et al. 2019. *World Resources Report: Creating a Sustainable Food Future*. Washington: World Resources Institute.
- Silvasti, Tiina, and Graham Riches. 2014. “Hunger and Food Charity in Rich Societies: What Hope for the Right to Food?” In *First World Hunger Revisited: Food Charity Or the Right to Food?*, 2nd edition, eds. Graham Riches and Tiina Silvasti, 191–208. London: Palgrave Macmillan.
- Simmet, Anja et al. 2017. “The dietary quality of food pantry users: a systematic review of existing literature.” *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics* 117 (4): 563–576. doi: 10.1016/j.jand.2016.08.015.
- Sosenko, Filip et al. 2019. *State of hunger: A study of poverty and food insecurity in the UK*. London: The Trussell trust.
- The Global FoodBanking Network. 2019. *One network. Toward zero hunger*. Chicago: The Global FoodBanking Network.
- Wight, Vanessa et al. 2014. “Understanding the Link between Poverty and Food Insecurity among Children: Does the Definition of Poverty Matter?” *Journal of Children and Poverty* 20 (1): 1–20. doi: 10.1080/10796126.2014.891973.

Suzana Mihajlovic Babic³
Faculty of Political Science, University of Belgrade

FOOD BANKS - WELFARE STATE FAILURE OR CIVIL SOCIETY SECTOR CHARITY?

Resume

Hunger and food insecurity, despite global initiatives and national welfare actions, remains the key social problem in the 21st century. Due to the economic and migrant crisis and considering that poverty and unemployment represent the greatest risks to hunger, insecure and poor nutrition, satisfying basic human needs for food has involved multiple welfare sectors in Europe in the last decade. The welfare state has traditionally provided support to the poor, with the non-governmental sector emerging as a new provider of benefits. Since establishment of food banks a few decades earlier, the scientists and experts have been considering the dilemma of their impact on the state's responsibility towards the poor.

Therefore, the goals of the paper are to describe and analyze the characteristics of food banks in the processes of managing and distributing food surpluses, as well as to analyze the positive and negative implications of such redistribution of food surpluses to the poor. Compared to traditional ways of providing support in food such as soup kitchens, food banks operate based on the surplus of food from different sectors of production and trade, performing intermediary role between donors and beneficiaries. Using this position in the system of food recovery process and their logistical capabilities, the aim of these non-profit organizations is to redistribute food to low-income households. Despite humanistic-oriented activities, conducted content analysis in this paper points to conflicting viewpoints on the food banks engagement up to the present.

Food bank opponents have several reasons for objection. The first group can be classified as ideological and value dilemma of state vs. non-state actors providing basic needs. The authors believe that neoliberal discourse has made changes to state support systems for the poor, emphasizing the individual responsibility of the poor, thereby legitimizing the withdrawal of the government intervention. Also, various studies have argued stigmatization and deepening of social exclusion for beneficiaries of this in-kind support. Advocates, on the other hand, point to intersecting utilities of redistribution process. Political-economic arguments are based on the fact that redistribution of surplus food is beneficial for both parties ie. win-win situation. Additionally,

environmental sustainability and the development of social solidarity are important contributions of food banks to the overall functioning of European societies. Considering all of the arguments mentioned above, we conclude that as long as civil sector role is complementary to the welfare state programs, it can be considered that food banks do not pose a threat to reduction of the welfare state's responsibility towards the poor and socially excluded.

Keywords: food banks, welfare state, hunger, poverty, food surpluses.

* Овај рад је примљен 18. марта 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УДК 316.662-058.14:628.4

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.3>

Прегледни рад

*Јелена Бирманчевић**

ЖИВОТНИ И РАДНИ УСЛОВИ НЕФОРМАЛНИХ САКУПЉАЧА СЕКУНДАРНИХ СИРОВИНА **

Сажетак

Предмет овог рада су услови живота и рада неформалних сакупљача секундарних сировина. Циљ рада је указивање на специфичне тешкоће са којима се сусреће ова група радника. Рад је настао на основу резултата емпиријског истраживања акционог типа из области социјалне политике. Сакупљање отпада је на нашим просторима углавном стратегија преживљавања Рома (свих старосних група, укључујући и децу школског узраста), са ниским нивоом образовања. Они живе у лошим условима, без неопходне комуналне инфраструктуре и окружени отпадом. Раде без неопходне заштитне опреме, алата и превозних средстава, излажући се бројним здравственим ризицима. Осим тога, обављајући овај посао, сакупљачи једва успевају да обезбеде минимум социјалне сигурности. Потребна им је шира друштвена подршка како би изашли из зачараног круга беде и сиромаштва.

Кључне речи: неформални сакупљачи секундарних сировина, неформално сакупљање, отпад, рециклажна индустрија, Роми, социјална политика, социјална сигурност.

МЕТОДОЛОШКО-ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и циљеви истраживања

Основни предмет овог рада су животни и радни услови неформалних сакупљача секундарних сировина, као што сам назив говори и то ће у даљем тексту бити представљено. Осим

* dzunabirmancevic@gmail.com.

** Истраживање представљено у раду спроведено је за потребе израде мастер рада ауторке рада. Део резултата истраживања представљен је у публикацији „Регионални развој и демографски токови земаља источне Европе“ под насловом „Неискоришћени потенцијал рада неформалних сакупљача секундарних сировина“.

тога, осврнућемо се на то шта само неформално сакупљање отпада представља и ко су неформални сакупљачи у нашем друштву. Општи циљ овог истраживања био је опис, анализа и разумевање животних и радних услова неформалних сакупљача, а посебни циљеви су се огледали у:

1. Утврђивању демографских карактеристика неформалних сакупљача;
2. Утврђивању њихових животних и радних услова;
3. Испитивању односа локалних органа власти према овој групи радника;
4. Испитивању заинтересованости организација цивилног друштва за ову тему и њихових напора у правцу унапређења положаја неформалних сакупљача.

Због ограниченог обима рада, трудићемо се да у истом остваримо прва два циља, односно да одговоримо на два поствљена истраживачка питања:

1. Ко су неформални сакупљачи секундарних сировина у нашем друштву?
2. Да ли сакупљањем секундарних сировина могу да задовоље своје основне животне потребе?

МЕТОДЕ ПРИКУПЉАЊА И ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Спроведено истраживање (за потребе мастер рада) реализовано је у Шапцу, седишту Мачванског управног округа, у периоду октобар-новембар 2018. године. У питању је емпиријско истраживање, акционог типа, из области социјалне политике. У односу на степен контроле, ради се о теренском истраживању, спроведеном у природним животним условима. Методе које су коришћене ради прикупљања података су: непосредно посматрање, испитивање (односно анкета и дубински интервју као технике испитивања) и анализа садржаја докумената.

У социјалној политици узорци су најчешће наменски (Спикер 2016, 20). То је случај и у нашем истраживању. Узорак су чиниле кључне групе, то јест различити актери који могу бити укључени у локални систем управљања отпадом. То су неформални сакупљачи са територије општине Шабац, представници фирми за откуп секундарних сировина, локалних органа власти и релевантних НВО са територије општине и представници Завода за јавно здравље и Дома здравља Шабац. Интервјуи су обављени са 20 неформалних сакупљача, а узорак је формиран по принципу „snowball“¹ узорка,

1 Снежна грудва.

који је препоручен као адекватан за испитивање неформалних, тешко доступних група (Лакићевић и Кнежић 2011, 82). Осим анкете и дубинског интервјуа, постојала је тежња да се у истраживању употреби и метода непосредног посматрања са учествовањем. Како би се ближе разумели животни и радни услови, планирано је да се интервјуи обављају у кућама неформалних сакупљача у „дивљем“ ромском насељу, да се иде у обилазак насеља, али и у сакупљање отпада (на депоније). Међутим, испитаници са којима је постигнут договор о одласку у сакупљање су избегавали да нас укључе у сакупљање², што је кочило истраживање. У међувремену, након упознавања са озбиљностима здравствених ризика које са собом носи овај посао, а од стране стручњака медицине, одустали смо од одлажења у сакупљање. Осим поменутог, анализирана је релевантна литература и документа из ове области, ранија истраживања, законска регулатива из области управљања отпадом, разни чланци на ову тему и сл.

За обраду података добијених кроз анкету коришћен је IBM SPSS софтвер. Анализа интервјуа вршена је на основу забележених аудио записа или бележака истраживачице применом технике „отвореног кодирања“ и она је интерпретативна.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Неформално сакупљање секундарних сировина и неформални сакупљачи у Србији

Надлежности и одговорности у области управљања отпадом су подељене између Републике, која доноси законе и подзаконске прописе, и локалне самоуправе, која спроводи законе, уређује и обезбеђује услове за управљање комуналним отпадом (FTN-EnE Centar 2008, 4). Законом о управљању отпадом (2018) локалној самоуправи је поверено у надлежност доношење локалног плана управљања отпадом за њену територију. У локалном плану града Шапца „лица која ходају по депонијама/сметлиштима и врше ручно сортирање секундарних сировина па чак и пребирање отпада сакупљеног у здравственим установама“ препозната су као додатна опасност на депонијама. Ту се констатује да су то углавном лица ромске националности, а да су на местима сакупљањима директно изложена токсичним и инфективним материјалима, повредама и убодима игала. Решење за неповољан утицај на здравље се види

² Могући разлог избегавања реализације договора је да су испитаници сматрали да ће их присуство истраживача успорити у раду или да ће истраживач вршити „надзор“ над њиховим радом (неформални сакупљачи некада раде и законом и прописима забрањене радње) и сл.

у примени санитарног депоновања и, између осталог, забраном уласка на комплекс депоније неовлашћеним лицима, те забраном пребирања и ручног сортирања секундарних сировина (Град Шабац 2010, 61-62). Ипак, неформални сакупљачи сакупе највећи део отпада који се рециклира у нашој земљи, односно, приближно 75% рециклираног отпада (анализа USAID-а према: Зелена иницијатива 2011).

Сакупљач отпада је дефинисан Законом о управљању отпадом (чл. 5, ст. 29) као „физичко или правно лице које сакупља отпад“ (Закон о управљању отпадом 2018). Неформални сакупљач свој посао врши „испод жита“, односно без регистрације делатности сходно Закону о управљању отпадом, сакупљајући отпад на депонијама и улици. Наша саговорница из Одељења комуналне полиције у Шапцу истиче сакупљање од стране физичких лица без дозволе као проблем. Нерегистровању сакупљача доприноси, према њеном мишљењу, неадекватне казнене одредбе (које би усмериле неформалне сакупљаче да се региструју) и немогућност опсежне контроле инспектора (због њиховог малог броја).

Зачеци неформалне индустрије отпада у Србији датирају од шездесетих година прошлог века, као последица процвата металске и индустрије производње папира. Извор секундарних сировина су тада углавном била домаћинста и ситне трговинске радње, а не контејнери као данас. Правци развоја ове делатности мењали су се у складу са правцима друштвеног развитка. У новије време значајан моменат за сакупљаче представља 2009. година, када РС доноси сет закона у области заштите животне средине и управљања отпадом, што је подстакло развој рециклажне индустрије. Отварање нових рециклажних постројења произвело је веће потребе за секундарним сировинама на нашем тржишту и тиме довело до експанзије неформалних сакупљача. Они тада почињу да сакупљају пластику, гуме, алуминијум и слично (Пословни портал „Reciklaža.biz“ 2017). Иако не постоје прецизни подаци о броју неформалних сакупљача у Србији, можемо рећи да се њихов број креће између 30 и 50 хиљада. Према једном новијем истраживању (Scheinberg and Bogdanović 2018, 14) укупан број неформалних сакупљача на територији Србије процењен је на 46.881. Присуство неформалног сектора сакупљача идентификовао је у општини Шабац Центар за друштвена и примењена истраживања Факултет политичких наука Универзитет у Београду (2017), са оценом да се ради о високом броју неформалних сакупљача (то јест 65 породица) (20,70).

Неформално сакупљање секундарних сировина је посао који привлачи раднике лаким „уласком“ у посао, флексибилношћу радног времена и аутономијом коју нуди раднику. Стога, то је претежно избор занимања економски маргинализованих и

социјално искључених група људи – црнаца у Северној Африци, вијетнамских избеглица у Камбоджи, расељених руралних лица у Колумбији (WIEGO 2013, 2). У нашој држави, то је избор занимања око 9,1% припадника ромске популације. Иако је то посао којим остварују зараду, било би добро да то не постане занимање којим се баве искључиво Роми, јер се на тај начин потврђује принцип сегрегације Рома на нашим просторима (Јакшић и Башић, 2002, 50). Према последњем попису становништва (према: Радовановић и Кнежевић 2014, 100) чак 72,1% Рома је економски неактивно, док у категорији активних њих 59% не ради. Запослени Роми најчешће обављају најмање плаћена занимања, у којима се примењују вештине стечене кроз рад, а не формално образовање. У економској активности Рома у нашем друштву присутни су фактори који их гурају изван друштва, као што су: ниска економска активност, велики број издржаваних лица и неретко обављање послова који нису у складу са законом (Радовановић и Кнежевић 2014, 100). Према студији УНДП-а из 2018. у већини земаља западног Балкана (укључујући и нашу земљу) за Роме је вероватније да ће имати приступ сакупљању отпада у односу на друге националности, што су рангирани од 75% у РС до 94% у Македонији и Албанији. Они такође чешће од других живе у пренасељеним домаћинствима, као и у насељима без водоинсталације (Smithies and Douillet 2018).

Већина наших испитаника (60%) сакупљање види као привремени посао, односно не жели да се тиме бави у будућности, а исти проценат мишљења је да се њихова деца неће бавити овим послом. Ограничавајући фактори за промену занимања, према речима испитаника су: школска спрема, године живота, здравствено стање, неспособност за рад, родитељство, непостојање понуда из Националне службе за запошљавање, немогућност самосталног проналажења посла, компликована администрација и недостатак почетног капитала за инвестирање у покретање сопственог бизниса.

Наше истраживање показало је да су неформални сакупљачи углавном особе мушког пола (65% испитаника), што се може и претпоставити, узимајући у обзир да је ово физички напоран рад. Када је у питању старосна доб неформалних сакупљача можемо рећи да нема правила, односно, да се овим послом баве и малолетна и старија лица. Деца неформалних сакупљача су неретко ангажована у послу (као помагачи чланова породице или самостално).

Неформално сакупљање отпада (посебно на отвореним депонијама) се сврстава у најгоре форме дечијег рада. Такав вид рада може имати негативан утицај на здравље и развој малолетника. Пример добре праксе у спречавању дечијег ангажмана у сакупљању

отпада је влада Бразила. Уз подршку Светске банке, Бразил је родитељима деце неформалних сакупљача обезбедио финансијску подршку која ће компензовати губитак настао престанком дечије испомоћи у раду. Да би остварили овај вид подршке на месечном нивоу, родитељи су били условљени обавезом да децу редовно школују, вакцинишу и обезбеде пренаталну негу. Захваљујући овој националној кампањи чак 40.000 деце је напустило сметлишта и укључено је у систем образовања (Dias 2008; Medina 2007, према: Medina 2008).

Табела, 1. Структура испитаника према школској спреми

Школска спрема	Број испитаника	Процент
Без школске спреме	5	25
Непотпуна основна школа	8	40
Основна школа	5	25
Средња стручна спрема	2	10
Укупно	20	100

Извор: Обрада аутора.

Када је у реч о образовном профилу неформалног сакупљача, наше истраживање показало је да је степен њиховог образовања још нижи у односу на просек за ромску популацију (који је ионако вишеструко нижи у односу на просек укупне популације Србије). Радовановић и Кнежевић (2014) истичу да је низак степен образовања ромске популације условљен економском бедом, ставовима Рома да им је школа непотребна, али и троми државни апарат који проблем решава споро и неефикасно (69). Последица таквог образовања је кочење развоја друштва и стварање зачараног круга у коме је ромска економска немоћ последица ниског нивоа образовања и обрнуто (Радовановић и Кнежевић 2014, 69).

Даље, према резултатима анкете, највећи удео неформалних сакупљача је у ванбрачној заједници (30% испитаника). Међу испитаницима је велики проценат удоваца, тј. удовица (25%), нежењених, односно неудатих и у брачној заједници било је заступљено подједнако (по 20%), а разведених у најмањем проценту (5%).

Када је у питању радни статус, готово сви испитаници су незапослени (85%), ако изузмемо ученике (10%) и неспособне за рад (5%). Испитаници су углавном пријављени на евиденцији Националне службе за запошљавање (НСЗ) као незапослена лица (60% њих).

ЖИВОТНИ УСЛОВИ НЕФОРМАЛНИХ САКУПЉАЧА

Незадовољство условима живота приметно је код свих неформалних сакупљача који су учествовали у овом истраживању, а осим тога и одсуство наде да ће бити боље, амбиције и вере у сопствене снаге за унапређење ситуације. Многи од њих, упитани шта би променили у погледу својих животних услова, одговарају „Све“.

Суровост услова у којима породице неформалних сакупљача живе видљива је голим оком, посећивањем њихових огњишта. Њихова сведочанства о тешкоћама нису преувеличавање. Истраживање је спроведено у „дивљем“ ромском насељу, веома блиском самом центру града Шапца. У насељу нема градске воде, асфалираног или пошодерисаног пута, уличног осветљења, нити контејнера за одлагање отпада. Осим што немају исправну воду за пиће (90% испитаника), многи немају ни купатило у оквиру свог домаћинства (70%), него користе заједнички, „пољски“ ВЦ.

Слика, 1. Пољски ВЦ у ромском насељу у Шапцу.

Извор: Обрада аутора.

Табела, 2. Процена опремљености домаћинства испитаника основним стварима (исправна вода, купатило, струја, интернет)

Да ли у Вашем домаћинству имате исправну воду за пиће, купатило, уведена струју, интернет?	Одговори		Процент испитаника
	Број	Процент	
Да, имамо	2	5,6	10
Немамо исправну воду за пиће	18	50	90
Немамо купатило	14	38,9	70
Немамо струју	1	2,8	5
Немамо интернет	1	2,8	5
Укупно	36	100	180

Извор: Обрада аутора.

Како у насељу нема контејнера, отпад се одлаже неадекватно и стварају депоније, а многи становници града Шапца долазе управо на ово место да одбаце непотребне ствари. Гомиле ђубрета су видљиве нарочито на ободима насеља, а и поред повремених акција чишћења, оне поново ничу. Узимајући у обзир природу посла којим се занимају, то јест, да је сакупљање отпада „прљав“ посао, као и овакве животне услове, одржавање хигијене је, истиче већина испитаника, готово немогуће. Присутан је страх од инфекција и болести, а многи испитаници су имали искуства са истим управо због ниског нивоа хигијене.

Слика, 2. и 3. Гомиле ђубрета у неформалном ромском насељу у Шапцу

Извор: Обрада аутора.

Слика, 4. и 5. Школска акција чишћења неформалног ромског насеља у Шапцу

Извор: Испитаница М.А. из неформалног ромског насеља у Шапцу.

Када је реч о стамбеном простору домаћинстава, свим испитаницима је стамбени простор изграђен од тврдог грађевинског материјала, односно од цигле (90%) или бетонских блокова (10%). Нека теренска истраживања (Јакшић 2005; Павловић 2000; Цекић 2000, према: Радовановић и Кнежевић 2014) упућују на то да су куће у ромским насељима често изграђене од цигле, блокова и мешовитих материјала, са често лошим темељима и земљаним подовима (89). Даље, према анкети коју смо спровели, већина испитаника се изјашњава као власник или сувласник стамбеног простора у коме живи (80%), док се остали изјашњавају као закупци, односно носиоци станарског права (по 10%).

Према Попису из 2011. године већина ромских домаћинстава (92,6%) су у приватној својини. Ипак истраживања показују да Роми углавном не поседују никакав документ о власништву, већ сматрају да су стамбене јединице њихово власништво јер су их сами градили, а само 5% ромских породица има станарско право (Јакшић 2005 према: Радовановић и Кнежевић 2014, 88). У разговору са испитаницима изражена је њихова бојазан од локалних органа власти, односно, од више пута најављиваног рушења насеља у коме живе. Један испитаник нам описује како се осећа поводом вишеструких наговештаја и стицања решења о иселјавању и рушењу насеља на следећи начин: „Овде смо на стакленим ногама. Када сам ја имао пет година, у време Тите,

говорило се да ће рушити насеље. И одувек се о томе говори и дан данас, а ништа се не ради“.

Осим нечистоће насеља и лоших стамбених услова, испитаници истичу незадовољство и недостатком материјалних животних средстава као и помоћи система социјалне сигурности. Незадовољни су својом зарадом, која није довољна да би покрила основне животне потребе домаћинства. Они који остварују право на новчану социјалну помоћ незадовољни су њеном висином, а они који ово право не могу да остваре сматрају да би требало да остварују.

Исти проценат испитаника који је пријављен на евиденцију НСЗ остварује право на новчану социјалну помоћ (НСП) (60% - 40% испитаника остварује право на НСП у трајном режиму, а 20% у ограниченом режиму), тако да можемо да претпоставимо да је мотивација за пријављивање на ову евиденцију произилази из условљавања остваривања права на НСП, пријавом на евиденцију незапослених лица. Када је реч о разлозима неостваривања права на НСП, највећи број испитаника није дало одговор (55%). Главни разлози због којих неформални сакупљачи не остварују ово право су, како они наводе, углавном радна способност чланова домаћинства или чињеница да захтев није ни подношен. Када је реч о једнократној новчаној помоћи (ЈНП), ово право повремено оствари 55% испитаника, и то углавном два пута годишње (30% испитаника), једанпут годишње (15%) или ређе – у ванредним ситуацијама (за потребе лечења и друго, 10%).

РАДНИ УСЛОВИ НЕФОРМАЛНИХ САКУПЉАЧА

Неформални сакупљачи се углавном активно баве сакупљањем секундарних сировина, односно редовно одлази у сакупљање (85% испитаника), док се један број њих само повремено ангажује у пословима сакупљања, по потреби (15%). Они углавном свакодневно одлазе у сакупљање (55%), а неки од њих неколико пута недељно (30%) или месечно (10%) или мање од тога (5% - или само један испитаник). Дакле, они који се редовно баве сакупљањем (85% испитаника) одлази у сакупљање свакодневно или неколико пута недељно, док они које се повремено ангажују као сакупљачи одлазе неколико пута месечно или ређе. Када је реч о часовници радног дана, одговори испитаника су различити. Највећи број њих се на пословима сакупљања задржава 1-3 часа (35% испитаника) или 4-6 часова (35%). Мањи је број њих који се у сакупљању задржавају дуже, то јест 7-9 часова (25%) и 10 и више часова (5%). Сви неформални сакупљачи обухваћени узорком раде без дозволе за сакупљање секундарних сировина, односно нерегистровано.

Већина неформалних сакупљача се већ дужи низ година занима овим послом. Највећи број њих сакупља отпад 20 година (25%). У просеку, испитаници се овим послом баве 12,5 година.

Сакупљање секундарних сировина је често породични посао – неретко су се и родитељи неформалних сакупљача бавили (или се и даље баве) сакупљањем (у 35% случајева). Осим тога, често су чланови домаћинства неформалних сакупљача укључени у посао (55%), укључујући и малолетну децу (35%), што видимо као посебан проблем. Испитаници чија се деца ангажују у послу, наводе да им деца помажу у сакупљању, класификовању или сортирању прикупљеног отпада и у одношењу материјала код оператера ради продаје.

Када је реч о заради неформалних сакупљача, не можемо говорити о прецизним подацима јер она знатно варира у зависности од бројних фактора, попут: активности сакупљача, поседовања превозног средства, итд. Према одговорима наших испитаника, зарада на недељном нивоу се креће од 500 до 6.000 РСД, а највећи број њих на недељном нивоу оквирно оствари зараду 2.000 РСД (40% испитаника). Остали углавном од сакупљања остварују приходе испод 2.000 РСД (35%), иако има и оних који остваре вишу зараду (25%). Посматрано на месечном нивоу, разлике су још више уочљиве, односно зарада наших испитаника варира од 2.000 до 30.000 РСД. Највећи број испитаника зарађује око 7.000 РСД месечно (25% њих). Према саопштењу Зелене иницијативе (2011), типични неформални сакупљач од продаје отпада на месечном нивоу зарађује између 10 и 15 хиљада РСД, те их можемо сврстати у ред најсиромашнијих становника, иако је трговина секундарним сировинама врло профитабилан бизнис.

Табела, 3. Процена зараде неформалних сакупљача од продаје секундарних сировина на месечном нивоу

Колико бисте рекли да у просеку зарадите од продаје секундарних сировина на месечном нивоу?	Број испитаника	Процент
2.000 РСД	1	5
3.000 РСД	2	10
4.000 РСД	1	5
5.000 РСД	3	15
7.000 РСД	5	25
8.000 РСД	3	15
10.000 РСД	2	10
15.000 РСД	1	5
20.000 РСД	1	5
30.000 РСД	1	5
Укупно	20	100

Извор: Обрада аутора.

На основу резултата Студентовог т-теста утврђена је статистички значајна разлика у заради сакупљача у зависности од тога да ли користе колица или коња као превозно средство. На недељном нивоу зарада испитаника који имају коња у просеку износи 3.000 РСД, док је оних који користе само колица 1.541,67 РСД, то јест на месечном нивоу 15.000 РСД и 5.666,67 РСД.

Бавећи се својим послом, неформални сакупљачи се излажу бројним здравственим ризицима. На основу разговора са стручњацима из Дома здравља Шабац и Завода за јавно здравље, здравствене ризике смо поделили у три групе:

1. Здравствени ризици који произилазе из (често лоших) животних услова неформалних сакупљача (где неретко односе отпад ради третмана пре предаје купцу);
2. Здравствени ризици који прете на уобичајеним местима сакупљања (као што су депоније и контејнери);
3. Здравствени ризици који произилазе из неадекватног поступања са сакупљеним отпадом, његовог складиштења и обраде која није у складу са прописаним правилима.

Да је овај посао опасан по здравље и безбедност људи сведочи и листа 25 најопаснијих занимања у Америци. На тој листи сакупљање се нашло на петом месту у 2017. години, са забележених 30 смртних и 1340 нефаталних повреда. Најчешћи узрок смртних повреда су несреће у саобраћају (то јест транспорту сакупљеног отпада) (В. Sauter and Stockdale 2019, 1, 6). Последице овог занимања по здравствени статус радника крећу се од свакодневних безазлених повреда (попут огреботина) до дугорочних хроничних болести, а често је озбиљније здравствене проблеме тешко довести у везу директно са сакупљањем, као што је тешко за дугорочно нарушавање животне средине одредити кривца.

На основу интервјуа обављеног са неформалним сакупљачима издвојили смо неколико најучесталијих изазова са којима се сусрећу обављајући свој посао.

Пре свега, велики изазов представља физичка тежина посла, што нарочито истичу жене сакупљачи, старији, болесни сакупљачи, али и сакупљачи мушког пола у пуној радној снази. У овом послу свакодневница подразумева дизање тешких предмета, товарење и одношење истих на отпад (многи испитаници не располажу никаквим превозним средствима или само колицима нпр.), лупање бетона мацолом, итд.

То је „прљав“ посао, а непријатан мирис и прљавштина са посла сакупљаче прате и кући, где су ионако већ лоши хигијенски услови, због чега истичу да је немогуће одржавати адекватан ниво хигијене. Због ове особине посла многи живе у страху од инфекција и заразних болести.

Сакупљање је неизвесно. Сакупљачи када крену у сакупљање не знају да ли ће и шта ће пронаћи што има вредност. Некада изгубе много времена да би се кући вратили „празних“ руку. Како се у граду доста људи бави сакупљањем, сакупљачи истичу да имају јаку конкуренцију, а да не би други пре њих узели вредан отпад труде се да што више времена проводе на депонији. Правило посла је „ко први нађе – његово је“, мада, како истиче пар испитаника, дешавало се, иако ретко, да превлада право јачег. Сакупљање отпада је такође јако отежано у неповољним временским условима. Сакупљачи су тада изложени већим могућностима да се повреде (клизав терен нпр) и већим здравственим ризицима (упала плућа нпр).

Зарада од сакупљања једва је довољна за покривање основних животних трошкова, а поједине секундарне сировине (картон, пластика, стакло, најлон, и сл.) многи испитаници не сакупљају, јер како сматрају „не вреди труда“. Многи сакупљачи принђени су да се баве додатним пословима ради обезбеђивања егзистенције, нарочито зими. То су углавном сезонски послови (брање воћа и поврћа, вађење шећерне репе, сечење дрва, рад на истовару у фирми) или други додатни послови (запослени у ЈКП, перионици, рад на пијаци, трговци).

Посао сакупљача је „срамотан“. У свом раду сакупљачи се неретко сусрећу са разноврним непријатностима, од непријатних погледа до провокација грађана. Један сакупљач описује како се осећа због свог посла на следећи начин: „Убија ме, није ми пријатно када те другари виде да роњаш по контејнеру“.

За успешније, али и безбедније обављање посла нужна је тешко приуштива опрема (алати, заштитна и превозна средства). Многи сакупљачи не располажу неопходним средствима за рад, те се сналазе позајмљујући их од других, или на друге начине (вуку тешке предмете или их гурају у колицима нпр). Највећи број испитаника не користи никаква заштитна средства за рад, само 25% њих користи аштитне рукавице, а тек 10% заштитни комбинезон. На основу Студентовог Т-теста независних узорака, закључено је да постоји статистички значајна разлика у заради у зависности од тога да ли сакупљачи користе колица или коња као превозно средство.

ЗАКЉУЧАК

Одговори на истраживачка питања

У овом делу рада, вратићемо се истраживачким питањима које смо поставили на почетку. Пре свега, ко су неформални сакупљачи у нашем друштву? Оно што можемо поуздано да закључимо јесте

да су то лица претежно ромске националности. У овом послу доминирају мушкарци, што је очекивано, узимајући у обзир његове физичке захтеве. Заступљени су сви узрасти, од лица школског узраста до старијих. Даље, то су претежно незапослена лица, са ниским нивоом стручне спреме, што се често истиче као разлог бављења отпадом. Неформални сакупљачи су углавном људи чији су се родитељи и (или) други чланови породице бавили (или се и даље баве) неформалним сакупљањем.

У вези са животним и радним условима неформалних сакупљача, оно што можемо да закључимо из претходно написаног је да неформални сакупљачи живе и раде у веома тешким условима и сиромаштву, уз недовољну подршку шире друштвене заједнице. Они раде „испод жита“, на примитиван начин – без заштитних средстава и неопходне опреме. Такође, они раде без дозволе за сакупљање отпада, то јест нерегистровано. Ово је проблем, односно представља кршење прописа, а комунални инспектори могу их новчано казнити. Посебан проблем представља дечији рад, а осим деце нарочито су угрожене старије особе и особе женског пола, узимајући у обзир физичку тежину посла. Условима у којима ова група радника живи, или боље рећи „преживљава“, оценили бисмо као недостојанствене. Они живе у изузетно лошим условима, са недовољно развијеном инфраструктуром и окружени отпадом, уз повремене напомене да ће их иселити из њиховог насеља. Здравље неформалних сакупљача и њихових породица је угрожено њиховим радним и животним условима.

ПРЕПОРУКЕ

Неформалним сакупљачима потребна је помоћ шире заједнице како би прекинули зачарани круг беде и сиромаштва у коме се крећу.

У вези са њиховим животним условима потребно је обезбедити неопходне услове, односно, легализовати „дивља“ ромска насеља, изградити неопходну инфраструктуру и обезбедити контејнере за одлагање отпада или пронаћи друго решење. Потребно је организовано очистити насеље и превенирати даље стварање „дивљих“ депонија.

Унапређење радних услова неформалних сакупљача је изазовно, нарочито због тога што се ради о samozапосленим људима без послодавца који би чинио спону између њих и трговца отпадом или општине. Осим тога локалне власти стигматизирају неформалне сакупљаче и имају непријатељски став према њима (Phozisa Mothiba 2016, 19). У вези са радним условима, конкретне препоруке односе се пре свега на укључивање неформалних

сакупљача у формалне токове, кроз проналажење начина да се подстакну да раде са дозволом за сакупљање и другим дозволама уколико је потребно (за складиштење, транспорт) – кроз ангажовање већег броја инспектора, ангажовањем координатора за ромска питања, кроз организацију циклуса едукација, осмишљавањем подстицајних мера и сл. Даље, потребно је неформалним сакупљачима обезбедити неопходна средства за рад, а пре свега заштитну опрему (заштитне рукавице, комбинезоне и обућу). У вези са тим, постоји ризик да неформални сакупљачи продају заштитну опрему која им се обезбеди и наставе да раде без ње (видети Phozisa Mothiba 2016, 19). Стога, није довољно једноставно дати им опрему, потребно је едуковати их о здравственим ризицима и опасностима којима излажу себе и друге.

Пружање практичне подршке сакупљачима сматрамо нужним. Осим тога, мишљења смо да би било веома корисно бавити се даљим и свеобухватнијим научним радом на ову тему. Актуелизовање ове теме у области науке може се произвести притисак на друштвене институције да реагују у смислу практичних промена. У том смислу, сматрамо да би посебно корисно било спровести истраживање успешних практичних примера унапређивања радних услова неформалних сакупљача, али и искоришћавања потенцијала њиховог рада. Посебну пажњу завређују и истраживања дечијег рада у сакупљању отпада и истраживања угрожавања здравља.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Град Шабац. 2010. *Локални план управљања комуналним отпадом у Шапцу*. Шабац: „EXPERT INŽENJERING“ DOO.
- Закон о управљању отпадом, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016 и 95/2018 – др. закон.
- Зелена иницијатива. 2011. „Сакупљачи секундарних сировина – проблем или потенцијал?“ „Зелена иницијатива“. Последњи приступ: 05. јануар 2019. <http://zelenainicijativa.rs/wp-content/uploads/2011/11/Saopstenje-Sakupljaci-sekundarnih-sirovina-problem-ili-potencijal.pdf>.
- Јакшић, Божидар, и Горан Башић. 2002. *Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији – Резултати социјалног истраживања*. Београд: Центар за истраживање етничитета.
- Лакићевић, Мира, и Бранислава Кнежић. 2011. *Истраживање у социјалној политици и социјалном раду*. Београд: Чигоја штампа и Факултет политичких наука.
- Пословни портал „Reciklaža.biz“. 2017. „Сакупљачи секундарних сировина – проблем или ефикасно решење?“ *Пословни портал „Reciklaža.biz“*. Последњи приступ: 10. октобар 2018. <http://reciklaza.biz/index.php/u-fokusu/item/242-sakupljacisekundarnih-sirovina-problem-ili-efikasno-resenje>.

- Радовановић, Светлана, и Александар Кнежевић. 2014. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији РОМИ У СРБИЈИ*. Београд: Републички завод за статистику.
- Спикер, Пол. 2016. *Analiza politike za praksu: primena socijalne politike*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет политичких наука.
- Центар за друштвена и примењена истраживања Факултет политичких наука Универзитет у Београду. 2017. *Procena socio-ekonomskog položaja neformalnih sakupljača otpada u Srbiji*. Београд: "Help - HilfezurSelbsthilfe" e.V. Резултати истраживања. Последњи приступ: 15. мај 2018. file:///C:/Users/Lidija/Downloads/IZVESTAJ_Socio_Ekonomska-Analiza_2017%20(2).pdf.
- FTN-EnE Centar. 2008. *Регионални план управљања отпадом за општине: Шабац и Сремска Митровица*. Департман за инжењерство заштите животне средине, Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду. Последњи приступ: 24. новембар 2018. http://www.sepa.gov.rs/download/UpravOtpad/RPUO_SabacSremskaMitrovica.pdf.
- B. Sauter, Michael, and Charles Stockdale. 2019. „Most Dangerous Jobs in America.“ *24/7 Wall St*. Последњи приступ: 02. фебруар 2019. <https://247wallst.com/special-report/2019/01/02/25-most-dangerous-jobs-in-america-2/>.
- Medina, Martin. 2008. „The informal recycling sector in developing countries. Organizing waste pickers to enhance their impact.“ „Grindlines“ *Public-Private Infrastructure Advisory facility*. 47221. Note no. 44. Последњи приступ: 03. јануар 2019. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/227581468156575228/pdf/472210BRI0Box31ing1sectors01PUBLIC1.pdf>.
- Phozisa Mothiba, Mathema. 2016. “A study on working conditions and health status of waste pickers working at landfill sites in the City of Tshwane Metropolitan Municipality.” Мастер рад. City of Tshwane Metropolitan Municipality: UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA.
- Scheinberg, Anne, and Marija Bogdanović. „Integracija neformalnog sektora u Srbiji. Presentacija rezultata istraživanja mogućnosti za uključivanje neformalnih sakupljača u sistem upravljanja otpadom u Srbiji.” Последњи приступ: 15. октобар 2018. <http://www.pks.rs/Documents/Slu%C5%BEba%20za%20marketing/Integracija%20neformalnog%20sektora%20u%20Srbiji.pdf>.
- Smithies, Kym and Nicolas Douillet. 2018. “Despite some progress, marginalized Roma community still most excluded in Western Balkans.” Последњи приступ: 1. новембар 2020. *UNDP in Europe and Central Asia*. <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/presscenter/pressreleases/2018/despite-some-progress--marginalized-roma-community-still-most-ex/>.
- WIEGO. 2013. „Waste Pickers: The Right to Be Recognized as Workers.“ *WIEGO*. Последњи приступ: 22. новембар 2018. <http://www.wiego.org/sites/default/files/resources/files/WIEGO-Waste-Pickers-Position-Paper.pdf>.

Jelena Birmancevic

LIVING AND WORKING CONDITIONS OF INFORMAL COLLECTORS OF SECONDARY RAW MATERIALS

Resume

The main subject of this paper is the living and working conditions of informal collectors of secondary raw materials. The aim is to show the specific difficulties that this sensitive group of workers encounters in their life and work. The conducted research (for the needs of the master's thesis) was realized in Šabac, in the period October-November 2018. It is an empirical research, of the action type, in the field of social policy. In relation to the degree of control, it is a field research, conducted in natural living conditions. The methods used to collect the data are: examination (ie survey and in-depth interview as examination techniques) and analysis of the content of documents. Through this paper, we will try to answer two questions: (1) Who are the informal collectors in Serbia ?; (2) In what conditions do they live and work? Informal collectors are dissatisfied with their living and working conditions. Our respondents live in a "wild" Roma settlement, without proper drinking water (90% of them), without a bathroom (70% of them), and in some cases without electricity (10%) and the Internet (10%). There is no asphalt road, street lighting, or waste disposal containers in the settlement. Due to such a situation, an unpleasant smell is felt in the settlement, and there is a fear of infectious diseases and infections among the inhabitants. Most of them have been actively involved in this business for many years (on average :: years). Often, household members are also involved in the business, and in some cases minor children, who are engaged in all parts of the business, from waste collection to taking it to the operator for sale.

Based on the interviews with the respondents, we singled out some problems that informal collectors face:

1. Collection is a physically demanding job;
2. It's a "dirty" job;
3. It is an uncertain job - there is always a risk of not finding valuable secondary raw materials;
4. The work is conditioned by weather conditions;
5. There is "strong" competition in this business, which makes it difficult to find valuable waste on the streets;
6. Collection of secondary raw materials brings low earnings;
7. It is, according to some respondents, a shameful job;
8. To be more successful in this business, hard-to-afford equipment (tools, protective and means of transport) is needed, which many informal collectors do not have.

Furthermore, informal collectors are exposed to a number of health risks at work, namely: health risks arising from poor living conditions, health risks threatening at common waste collection sites (landfills, containers) and those arising from inadequate treatment of secondary waste (inadequate storage and processing). Finally, we can assess that they live and work in very bad conditions and that they need the support of society. The communal infrastructure in the settlement is not developed at a satisfactory level and landfills are being created along the outskirts of the settlement. They work in a primitive way, without the necessary protective equipment, tools and means of transport. Their social security and health, as well as those of their family, are at stake. Also, we think that it would be very useful to further engage in scientific research in this area, primarily by researching examples of positive practice.

Keywords: informal collectors of secondary raw materials, waste picking, waste pickers, waste, recycling industry, Roma, social policy, social security.

* Овај рад је примљен 24. марта 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УДК 364-53-056.36

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.4>

Прегледни рад

*Петар Јорданов**

Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју

*Милица Јачевски**

Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју

ЗНАЧАЈ УСЛУГЕ ДНЕВНОГ БОРАВКА У ФУНКЦИОНИСАЊУ ДЕЦЕ СА ПОРЕМЕЋАЈЕМ ИЗ СПЕКТРА АУТИЗМА КОЈА СУ ОБУХВАЋЕНА ИНКЛУЗИВНИМ ОБРАЗОВАЊЕМ

Сажетак

Поремећај из спектра аутизма је неуроразвојни поремећај који се јавља на раном узрасту и траје читав живот. Са етиолошког и феноменолошког стајалишта деца са аутизмом представљају комплексну групацију у популацији особа са сметњама у развоју. Поред едукације која се пружа деци са поремећај из спектра аутизма у оквиру образовног процеса, систем социјалне заштите препознао је услугу дневног боравка као услугу која адекватно утиче на све аспекте развоја детета са потешкоћама. Циљ овог рада је испитати функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма, која су актуелно у инклузивном образовању у односу на децу која су завршила образовни процес, анкетирањем стручних радника који су у непосредном раду са њима. Анкетирано је 54 стручна радника са 17 питања која су организована у три целине функционисања корисника током коришћења услуге дневног боравка: задовољство корисника током коришћења услуге, овладаност елементарним животним вештинама и овладаност социјалним вештинама. Резултати добијени овим истраживењем указују да стручни радници уочавају разлику у способности код деце која паралелно са образовањем користе услугу дневног боравка у односу на децу која право на ову услугу остварују тек

* petar.jordanov@centarbgd.org.rs

* milica.jacevski@centarbgd.org.rs

по завршеном образовању. Такође резултати указују и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују виши степен потребне подршке односно мању потребу за подршком. На темељу резултата овог истраживања може се закључити да остваривање права на услугу дневног боравка док се дете са поремећајем из аутизма школује, позитивно утиче и на квалитет њиховог живота.

Кључне речи: деца са поређејем из спектра аутизма, инклузивно образовање, услуга дневног боравка.

УВОД

Поремећај из спектра аутизма је сложен развојни поремећај, који се јавља на раном узрасту и испољава се проблемима у комуникацији, мишљењу, другачијем чулном опажању, неразумевању социјалних ситуација уз понављајуће облике понашања (покрети, радње, речи). Најчешће се дијагностикује у прве три године бог чега им је потребна подршка током читавог живота.

Деца са поремећајем из спектра аутизма укључена су у образони систем чиме им се омогућава да задовоље потребе које имају и сва остала деца. Такође, препозната је потреба деце са поремећајем из спектра аутизма која имају потребу за дневном негом и надзором и подршком у одржавању и развијању потенцијала да могу остварити право и на услугу дневног боравка али на начин да се не омета њихово школовање.

Из тих разлога је за потребе овог рада спроведена анкета са 17 питања којом се испитује позитиван утицај услуге дневног боравка на свакодневно функционисање деце која су актуелно у инклузивном образовању али истовремено користе услугу дневног боравка у односу на децу која су завршила образовни процес и тек након тога остварила право на услугу из система социјалне заштите. Анкетом је обухваћено 54 стручних радника запослених у дневним боравцима Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју. Анкета је била анонимна тако да се од стручних радника тражило да одговарају отворено и искрено на постављена питања како би се добили реални резултати и видело да ли услуга дневног боравка и у којој мери одговара особама са аутизмом која су обухваћена инклузивним образовањем.

АУТИЗАМ

Дефиниција аутизма

Поремећај из спектра аутизма је неуроразвојни поремећај који се јавља већ на раном узрасту, доба одојчета или касније у раном детињству. (Вујас, Петковић, Frey Škrinjar i др 2010). У раној доби већ од 6 месеци редовног развоја могу се дијагностиковати елементи поремећаја из спектра аутизма (нема одговора на поједине звуке, изостанак погледа очију и осмеха на добро познату околину као што су родитељи, измењени сензомоторни одговори) који трају цео живот.

Према DSM – V (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5 ed.) аутизам спада у групу поремећаја аутистичног спектра у оквиру неуроразвојних поремећаја. Такође, дефинише се као развојно органско оштећење мозга које се манифестује немогућношћу развоја језика и осталих онлика друштвене комуникације (American Psychiatric Association, 2013).

Етиологија

Етиологија аутизма још није позната, али превладава мишљење о мултикаузалности етиологије и комбинацији генетских, конгениталних фактора и догађаја у животу. (Gilberg 1990, 31-99-119). Обзиром да је још увек недовољно разјашњено коју улогу има сваки од фактора, етиологија аутизма је предмет опширних истраживања.

За сад се може говорити о факторима ризика, али не и о дефинисаним узроочним факторима ПСА. Као комплексан неуроразвојни поремећај који, у већини случајева, испољава мултифакторско, полигенско наслеђивање, иако се код де пово мутација (промена генетског материјала која се по први пут јавља код особе) процењује се да су генске мутације заслужне за 10-20% пацијената. Средински фактори, посебно они који рано делују (пренатални, перинатални и постнатални фактори), такође значајно доприносе повећаном ризику од развоја ПСА.

Карактеристике аутизма

Карактеристично за поремећај из спектра аутизма је постојање дефицита у свакодневној комуникацији и социјалним интеракцијама, који се испољавају у различитим контекстима и

не могу се довести у везу са општим развојним кашњењем, као и присуство ограничених, репетитивних образаца понашања, интересовања или активности. (Đorđević, Glumbić, Langher 2019, 43-61) Остали симптоми укључују и физиолошка обележја попут гастроинтестиналних, имунолошких или неспецифичних неуролошких проблема (Campbell i sur., 2006).

Проблеми у социјалним интеракцијама и комуникацији важна су обележја ПСА, али варирају у зависности од развојне доби особе и присутни су целог живота. Рани дефицити уочавају се већ на узрасту пре 18 месеци живота (Серанес i sar., 2015). Контакт очима у раном детињству је оскудан, касније избегавање контакта очима може бити присутно у блажем облику. Невербална комуникација ако је присутна (фацијална експресија, гест) слабије прати вербалну комуникацију. Социјални осмех најчешће изостаје или је одговор на захтев из окружења.

Дете не иницира социјалну игру и она је ограничена, као и реакције на туђе емоције (Vivanti i Salomone, 2015). Ипак, у одраслој животној доби особе могу научити многе социјалне вештине. Комуникација са окружењем је често крута, стереотипна, а научена социјална правила често се не примењују у адекватним социјалним ситуацијама (Harris, 2015).

Јављају се и репетитивни облици понашања који могу трајати кроз живот и варирати у манифестацији у зависности од узраста, когнитивних способности и подршке околине (нпр. махање рукама, љуљање, пљескање, окретање). Такође су присутна и репетитивне употребе предмета.

Још једна карактеристика поремећаја из спектра аутизма је и инсистирање на рутинама и склоност ка распоредима. Уколико се наруше, могу довести до отпора и узроковати тантруме. Уочавају се и сензорне специфичности у понашању (нпр. њушкање предмета) као потреба за испитивањем предмета, сензорна осетљивост на звуке (покривају уши рукама), потреба за узимањем намирница тачно одређених укуса. Harris (2015) наводи како је присутна смањена или претерана реакција на бол.

ИНКЛУЗИЈА ДЕЦА СА ПОРЕМЕЋАЈЕМ ИЗ СПЕКТРА АУТИЗМА

Инклузија подразумева укључивање особа са потешкоћама у развоју у свакодневни живот заједнице у којој се налазе и живе. Преперека нису и не смеју бити способности особе, порекло или њен социјални статус.

Србија је након ратификовања међународних докумената о инклузивном образовању, 2009. године усвојила Закон о основама система образовања и васпитања, када су се деца са посебним образовним потребама, између осталог и деца са аутистичним спектром поремећаја, укључила у систем редовног образовања. Образовни процес подразумевао је поред едукације деце са аутистичним спектром поремећаја, њихову интеграцију и социјализацију са другом децом.

Наводи се (Killoran i sur., 2007; prema Skočić Mihić, 2011) да је инклузија кључна ставка било којег школског програма. Образовни програми који се темеље на моделу инклузије морају бити развијени по мери детета како би се адекватно утицало на све аспекте развоја детета са потешкоћама.

Карактеристике образовне установе које су засноване на инклузивном моделу су:

Потребе детета и степен очуваности функционалних способности суштина су када се бира програм намењен детету са тешкоћама

Принцип доступности

Додатна компетентност учитеља и наставника код споровођења инклузивног програма

Родитељ је сарадник у доношењу одлука важних за развој детета

Инклузивни програм се израђује тако да деца типичног развоја не буду запостављена

Прилагођена терминологија¹

Закључује се да је модел инклузије само једна карика у систему хабилитације деце са потешкоћама.

УСЛУГА ДНЕВНОГ БОРАВКА

Дефиниција и сврха услуге дневног боравка

Дневни боравак је установа социјалне заштите отвореног типа, што значи да корисници дневног боравка живе у својим породицама, а у боравку могу да проводе време током радних дана, чиме породица корисника добија могућност боље организације породичног и професионалног живота. (Bouillet, 2019)

Према Правилнику о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите сврха услуге дневног боравка

¹ Bouillet, D. (2019). Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme, Zagreb.

је унапређење квалитета живота корисника у властитој средини кроз одржање и развијање социјалних, психолошких и физичких функција и вештина, како би се у што већој мери оспособили за самосталан живот, односно смањено степено њихове зависности од окружења.²

Кроз услугу дневног боравка корисници у организованом окружењу, и уз потребни надзор, задовољавају развојне потребе, стичу и развијају животне вештине, личну и друштвену одговорност ради развоја самосталности, социјалних, сазнајних и других важних функција.

Активности услуге дневног боравка

Мултидисциплинарна процена способности корисника, процена интензитета неопходне подршке, индивидуално планирање програмских активности, оспособљавање за што самосталнији и независнији живот, усвајање социјалних вештина, дружење са вршњацима и рекреација, подстицање креативног изражавања само су неки од задатака Дневног боравка у остваривању хабилитације особа са сметњама у развоју.

Непосредни рад са корисницима у Дневном боравку базира се на индивидуално прилагођеним програмима рада у складу са посебним индивидуалним склоностима и способностима корисника и процени коју прави стручни тим у сарадњи са родитељим. У изради индивидуалног програма рада учествују: дефектолог, чланови Стручног тима, радни терапеути, здравствени радници.

Корисници током коришћења услуге добијају специфичан третман:

- Развој елементарних животних вештина и вештина старања о себи (како да се обуку и свуку, обују и изују, како да исправно и самостално користе тоалет и одржавају личну хигијену, како да направе једноставна јела и напитке, самостално једу)
- Развој вештина за активности у заједници (како да користе јавни превоз, јавне службе: пошту, дом здравља, општину, да располажу новцем и набаве потребне намирнице)
- Функционисање у социјалном окружењу – корисници се уче да се што адекватније понашају у животним ситуацијама (како да се односе према правилима, какав однос успостављају са вршњацима, познатим и непознатим особама, одржавање породичних односа, како да избегну опасност, да препознају

² Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, СЛ.гласник РС, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019, чл. 69.

своја и туђа осећања...)

- Активности усмерене на побољшање комуникације и сензорних функција корисника

Услугом дневног боравка у оквиру Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју корисницима је омогућен стручни третман, превентивна здравствена заштита и нега, исхрана и организовани превоз корисника од места становања до дневног боравка и назад.

Кроз услугу дневног боравка у у Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју корисници добију неопходну подршку у виду испланираних активности, оспособљавају се за што самосталнији и независнији живот, усвајање социјалних вештина, дружење са вршњацима, а породица слободно време за радно ангажовање и бољу породичну организацију.

ФУНКЦИОНАЛНИ СТАНДАРДИ У УСЛУЗИ ДНЕВНОГ БОРАВКА

Функционални стандарди у складу са Правилником о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите дефинишу стручна поступања током пружања услуге, начин како се активности у услузи реализују, како се процењује ефекат пружања услуге и који су обавезни стручни поступци: прије, процена, планирање услуге, евалуација и поновни преглед (процена) корисника.

Након донете одлуке о пријему тј. укључивању корисника у коришћење услуге, приступа се поступку процене током којег се континуирано процењују потребе, снаге, ризици, способности и интересовања корисника али и капацитет услуге да одговори на специфичне потребе корисника.³

Важан тренутак у стручном раду са корисницима током пружања услуге дневног боравка односи се на процену интензитета и учесталости потребе за подршком корисницима односно одређивање степена подршке.⁴

Подршка првог степена- значи да корисник није способан да самостално брине о себи и укључи у активности дневног живота у заједници, због чега му је потребно физичко присуство и континуирана помоћ другог лица.

3 Исто, чл.13.

4 Исто, чл.14. и 15.

Подршка другог степена- значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници уз физичко присуство и помоћ другог лица.

Подршка трећег степена- значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници, али му је услед недовољно развијених знања и вештина потребан надзор и подршка другог члица.

Подршка четвртог степена- значи да корисник самостално, односно уз подсећање, може да обавља све животне активности.

За сваког корисника пружалац услуге обезбеђује индивидуални план услуге у чијој изради учествују стручни радник, корисник или његов законски заступник и водитељ случаја упутног центра за социјални рад. Заједнички рад доприноси успешности рада и успоставља заједнички оквир сагледавања и тумачења животне ситуације корисника а тиме и успешност у задовољавању његових потреба. (Исто чл. 16).

Поновни преглед (процена) је стручни поступак којим се процењује у којој мери је дошло до промена у понашању и животу корисника, шта је са његовим потребама и снагама, а шта са ризицима. (Исто, чл. 17).

ИСТРАЖИВАЊЕ

У складу са Законом о социјалној заштити право⁵(ЗСЗП) и Правилника о пријему, премештају и отпусту коирнсика на услугу дневног боравака у Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометне у развоју остварује се на основу захтева надлежног Центра за социјални рад.⁶ У оквиру Центра 50 деце са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање остварило је право на услугу. Велики број новопримљене деце и младих је завршило основно или и средње образовање и тек након школовања оставило право на услугу дневног боравака. Обзиром да је током коришћења услуге уочено различито функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма у односу на податак да ли још увек похађају школу или су завршили образовни процес, постављен је и циљ овог рада.

5 Правилник о пријему, премештају и отпусту коирнсика, Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, Београд, 2017.

6 Закон о социјалној заштити, *СЛ.гласник РС*, бр.24/2011.

ЦИЉ И ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ овог истраживања био је да се испитају стручни радници у дневним боравцима о процени услуге дневног боравака у раду са децом са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање и истовремено користе услугу дневног боравака у односу на децу која по престанку образовања се укључују на услугу дневног боравака.

Постављена је хипотеза да стручни радници сматрају да постоји разлика у функционисању ове две категорије деце током коришћења услуге дневног боравака као и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравака показују виши степен потребне подршке односно мању учесталост и интензитет потребе за подршком.

ИСПИТАНИЦИ

Анкету је испунило 60 стручних радника. Испитивање је спроведено међу 54 стручна радника. Из обраде је изузето 6 испитаника. Критеријум за изузимање из обраде су били: мање од 30% одговорених питања – одустајање (4 испитаника) и погрешно испуњавање анкете (2 испитаника).

Од 54 стручна радника, у анкети је учествовало 50 стручних радника (92,6%) женског пола, док је мушког пола анкету попунило 4 стручна радника мушког пола (7,4%). Највећи број стручних радника, њих 23 (42,6%) је старости између 35 и 45 година, затим њих 12 (22,2%) је старости између 55 и 65 година, старости између 45 и 55 година је 7 стручних радника (12,9%) док је 8 стручних радника (14,8%) старости између 25 и 35 година. Структура добијеног узорка испитаника приказана је у Табели 1.

Табела 1. - Дистрибуција стручних радника према полу и годинама старости

Године старости	Пол				Укупно	
	Ж		М		n	%
	n	%	n	%		
25-35	8	14,8	0	0	8	14,8
35-45	23	42,6	1	1,8	24	44,5
45-55	7	12,9	2	3,8	9	16,7
55-65	12	22,2	1	1,8	13	24,0
УКУПНО	50	92,6	4	7,4	54	100

Према годинама искуства у раду стручних радника у дневном боравку највећи број стручних радника ради између 15-20 година (38,8%), након тога су најзаступљенији стручни радници са годинама искуства који имају 10-15 година (25,9%) радног стажа. Најмање стручних радника има искуства у раду више од 25 година (3,7%) односно преко 30 година (3,7%). Структура стручних радника према годинама радног искуства приказан је у Табели 2.

Табела 2. - Године искуства у раду стручних радника у дневном боравку

Године искуства	Број стручних радника	%
1-5	3	5,5
5-10	8	14,8
10-15	14	25,9
15-20	21	38,8
20-25	4	7,4
25-30	2	3,7
Преко 30	2	3,7
УКУПНО	54	100

Стручни радници који су учествовали у испитивању су: 36 дефектолога (66,7%), 6 психолога, 6 логопеда и 6 социјалних радника, оба пола. Структура стручних радника према полу и профилу занимања приказана је у Табели 3.

Табела 3. - Структура стручних радника према профилу занимања и полу

Профил стручних радника	Пол				Укупно	
	Ж		М		n	%
	n	%	n	%		
Дефектолог	32	59,2	4	7,4	36	66,7
Психолог	5	9,3	1	1,9	6	11,1
Логопед	6	11,1	0	0	6	11,1
Социјални радник	6	11,1	0	0	6	11,1
УКУПНО	49	90,7	5	9,3	54	100

МЕТОДА ИСТРАЖИВАЊА

За потребе овог истраживања спроведена је анкета са 18 питања којима се испитује рад стручних радника са децом са поремећајем из спектра аутизма. Анкету је попунило 54 стручна радника, анкета је била анонимна тако да се од стручних радника тражило да одговарају отворено и искрено на постављена

питања како би се добили реални резултати, такође како би се видело које су најчешће разлике у способности између деце која паралелно користе услугу дневног боравака и образовање и деце која се у дневни боравак укључују тек по завршетку школовања, како корисници из инклузивног образовања прихватају услугу дневног боравака, колико услуга дневног боравака одговара деци из инклузивног образовања.

Упитник је био једноставно обликован. Упитник је обухватио 3 целине функционисања корисника током коришћења услуге дневног боравака: задовољство корисника током коришћења услуге (односи се на испољавање стреса и и непожељних облика понашања), овладаност елементарним животним вештинама (односи се на овладаност вештинама бриге о себи и практичним вештинама) и овладаност социјалним вештинама (односи се на успостављање односа са окружењем и учествовање у активностима живота у заједници).

Свако питање из упитника подразумевало је да стручни радник одговори у којој мери се слаже са тврдњом. Распон одговора је био: никада, ретко, понекад, стално.

Истарживање је спроведено у периоду од новембра 2020. године до јануара 2021. године у Центру за смештај и дневни боравак деце и омалдине ометене у развоју. Центар за смештај и дневни боравак деце и омалдине ометене у развоју је установа социјалне заштите чији је оснивач Скупштина Града Београда. На територији града Центар пружа услугу дневног боравака на 15 локација за децу, младе и одрасле са сметњам у интелектуалном развоју, аутизмом и вишеструком ометеношћу. Охрабрујућа је чињеница да је Правилник о ближим условима и стандардима пружања услуга социјалне заштите омогућио услугу деци и младима са поремећајем из спектра аутизма да остваре право на услугу дневног боравака, на начин којим се не омета њихово школовање.⁷ Испитивање је спроведено у 6 дневних боравака у које су укључена деца са поремећајем из спектра аутизма а која су у инклузивном образовању или су завршили образовни процес.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Питање број 1- Деца са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања представљају изазов у мом раду

⁷ Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, СЛ.гласник РС, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019. чл. 68.

Табела 4. - Тврдња број 1

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	13	24,0
Понекад	32	59,2
Редовно	9	16,6
УКУПНО	54	100

Највећи број стручних радника, њих 32 (59,2%) тврди да деца са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања понекад представљају изазов у њиховом раду, док њих 13 (24,0%) тврди да је ретко изазов. 9 стручних радника (16,6%) тврди да је рад са децом са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања представљају редовно изазов у њиховом раду.

Питање број 2- Деца са поремећајем из спектра аутизма која похађају школу требају бити истовремено укључена у дневни боравак

Табела 5. - Тврдња број 2

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, њих 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која похађају школу требало би да буду редовно укључена и у дневни боравак, док само један стручни радник (1,9%) сматра да услугу дневног боравак требало би да користити само понекад.

Питање број 3 - Деца по завршетку инклузивног образовања постају корисници услуге дневног боравка

Табела 6. - Тврдња број 3

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма по завршетку инклузивног образовања редовно постају корисници услуге дневног боравка, док само један стручни радник (1,9%) сматра да услугу дневног боравка ће тек понекад остварити особа са аутизмом.

Питање број 4 - Рад у дневном боравку се планира према индивидуалним способностима детета

Табела 7. - Тврдња број 4

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	0	0
Редовно	54	100
УКУПНО	54	100

На питање број 4 сви стручни радници (100 %) су одговорили да редовно планирају свој рад према индивидуалним способностима корисника, односно да се за сваког корисника услуге дневног боравка појединачно планира рад.

Питање број 5 - Деца из инклузивног образовања успешно се адаптирају на услугу дневног боравка

Табела 8. - Тврдња број 5

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

На питање број 5 највећи број стручних радника 53 (98,1%) је одговорило да се деца из инклузивног образовања успешно адаптирају на услугу дневног боравка, док само један стручни радник (1,9%) сматра да је адаптација на дневни боравак понекад успешна.

Питање број 6 – Деца која се укључују у услугу дневног боравка након инклузивног образовања показују већи ниво стреса

Табела 9. - Тврдња број 6

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	4	7,4
Редовно	50	92,6
УКУПНО	54	100

На анкетно питање број 6 највећи број стручних радника, њих 50 (92,6%) је одговорио да деца која се укључују у услугу дневног боравка након инклузивног образовања показују већи ниво стреса, док је 4 (7,4%) стручна радника одговорило да већи ниво стреса показују понекад.

Питање број 7 – Сматрам да деца која остваре право на услугу дневног боравка тек по завршетку инклузивног образовања чешће показују неприхватљиве облике понашања у односу на децу која након завршеног школовања остваре право на услугу дневног боравка

Табела 10. - Тврдња број 7

	Број стручних радника	%
Никада	1	1,85
Ретко	1	1,85
Понекад	11	20,40
Редовно	41	75,90
УКУПНО	54	100

На анкетно питање број 7 највећи број стручних радника, њих 41 (75,90%) је одговорио да деца која се укључују у услугу дневног боравка након инклузивног образовања показује чешће неприхватљиве облике понашања, 11 (20,40%) стручних радника одговорило је да се понекад неприхватљива понашања чешће јављају, док један стручни радник (1,85%) сматра да се неприхватљиво понашање ретко чешће јавља, а један стручни радник (1,85%) сматра да до тога никад не долази.

Питање број 8 – Сматрам да је укључивање деце из спектра аутизма из инклузивног образовања у дневни боравак за њих позитивно искуство

Табела 11. - Тврдања број 8

	Број стручних радника	%
Никада		0
Ретко	1	1,8
Понекад	4	7,5
Редовно	49	90,7
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 8, 49 стручних радника (90,7%) сматра да је укључивање у дневни боравак позитивно искуство за децу из инклузивног образовања, 4 стручна радника (7,5%) сматра да је искуство укључивања у дневни боравак позитивно само понекад. Док један стручни радник (1,8%) сматра да је искуство ретко позитивно.

Питање број 9 – Сматрам да разлике у когнитивним способностима између деце са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак у односу на децу у инклузивном образовању нису значајне

Табела 12. - Тврдња број 9

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9%
Редовно	53	98,1%
УКУПНО	54	100

На питање број 9, највећи број стручних радника њих 53 (98,1%) сматра да разлике у когнитивним способностима нису значајне између деце са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак у односу на децу у инклузивном образовању, док само један стручни радник (1,9%) сматра да су разлике присутне понекад.

Питање број 10 – Сматрам да деца која остваре право на услугу дневног боравка тек по завршетку инклузивног образовања нису овладала у довољној мери бригом о себи (исхрана, лична хигијена, облачење/обување)

Табела 13. - Тврдња број 10

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	1	1,9
Понекад	2	3,7
Редовно	51	94,4
УКУПНО	54	100

У највећем броју, 51 стручни радник (94,4%) сматра да је редовно да деца која остваре право на услугу дневног боравка тек по завршетку инклузивног образовања нису овладали у довољној мери бригом о себи, 2 стручна радника (3,7%) сматра да понекад нису овладане вештине о себи, док 1 старучни радник (1,9%) сматра да је то ретко.

Питање број 11 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка брже овладају практичним вештинама (исхрана, лична хигијена, облачење/ обување)

Табела 14. - Тврдња број 11

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

На питање број 11, 53 стручна радника (98,1%) је одговорило да сматра да деца која паралелно користе услугу дневног боравка и школу редовно брже овладавају практичним вештинама у односу на децу која тек по завршеном образовању остваре право на услугу дневног боравка, само 1 стручни радник (1,9%) сматра да овладавање практичним вештинама је само понекад брже у односу на децу тек по завршетку школовања дођу у дневни боравак

Питање број 12 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка без већих тешкоћа прихватају запослене

Табела 15. - Тврдња број 12

	Број стручних радника	%
Никада	2	3,7
Ретко	25	46,3
Понекад	27	50
Редовно	0	0
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 12, 27 стручних радника (50%) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка понекад без већих тешкоћа прихватају запослене, 25 стручних радника (46,3 %) да је прихватање запослених ретко

без већих тешкоћа док њих двоје (3,7%) сматра да прихватање запослених никада није без тешкоћа.

Питање број 13 – Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка не прихватају групу са осталим корисницима

Табела 16. - Тврдња број 13

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	53	98,1
Понекад	1	1,9
Редовно	0	0
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка ретко не прихватају групу са осталим корисницима, док само један стручни радник (1,9%) сматра да се то ипак дешава понекад.

Питање број 14 – Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка укључена су у већи број активности током коришћења услуге (логопедски и психолошки третман, радионичарске активности...) у односу на децу са аутизмом која су само похађају школу

Табела 17. - Тврдња број 14

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	1	1,9
Понекад	7	12,9
Редовно	46	85,2
УКУПНО	54	100

На питање број 14, 46 стручних радника (85,2%) је одговорило да сматра да се деца која паралелно користе услугу дневног боравка и школу редовно укључују у већи број активности у односу на децу која тек по завршеном образовању остваре право на услугу дневног боравка, 7 стручних радника (12,9%) сматра да је понекад чешће укључивање у активности, док 1 стручни радник (1,9%) смара да је ретко да се деца која истовремено користе и дневни боравак и школу чешће укључују у активности боравак.

Питање број 15 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују развијеније социјалне вештине у односу на децу која након завршеног школповања остваре право на услугу дневног боравка.

Табела 18. - Тврдња број 15

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	5	9,25
Понекад	5	9,25
Редовно	44	81,50
УКУПНО	54	100

На питање број 15, највећи број стручних радника њих 44 (81,50%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак редовно показују развијеније социјалне вештине у односу на децу у инклузивном образовању, док по пет стручних радника (259%) сматра да су разлике присутне понекад или ретко.

Питање број 16 – Сматрам да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују већи степен самосталности у активностима изван установе.

Табела 19. - Тврдња број 16

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	2	3,7
Понекад	3	5,6
Редовно	49	90,7
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 16, највећи број стручних радника 49 (90,7) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка редовно показују већи степен самосталности, 3 стручна радника (5,6%) сматра да је та разлика присутна понекад, док 2 стручна радника (3,7%) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка ретко показују већи степен самосталности када су у питању активности изван установе.

Питање број 17 – Сматрам да се више ангажујем око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног

образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге.

Табела 19.Тврдња број 17

	Број стручних радника	%
Никада	11	20,4
Ретко	25	46,3
Понекад	5	9,2
Редовно	13	24,1
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 17, највише стручних радника њих 25 (46,3%) сматра да се ретко ангажују више око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге, 13 стручних радника (24,1%) сматра да се редовно ангажују више око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге, 11 стручних радника (20,4%) никада се не ангажује више, док се 5 стручних радника (9,2%) само понекад више ангажују око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге.

ЗАКЉУЧАК

У раду је постављен циљ са којим се желело да се испитају стручни радници у дневним боравцима о процени услуге дневног боравка у раду са децом са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање и истовремено користе услугу дневног боравка у односу на децу која се тек по престанку образовања укључују на услугу дневног боравка, односно позитиван утицај услуге дневног боравка на свакодневно функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма. Такође, постављена је хипотеза да стручни радници уочавају разлику у способности ове две категорије деце током коришћења услуге дневног боравка као и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују виши степен потребне подршке односно мању учесталост и интензитет потребе за подршком. Резултати указују да је веома важно да дете са поремећајем из спектра аутизма које се укључило у образовни систем оствари и право на услугу дневног боравка. Обзиром да

се деца са поремећајем из спектра аутизма све више укључују у редовне школе, не ретко се дешава да се у дневни боравак укључују деца и млади који нису овладали вештинама бриге о себи (лична хигијена, исхрана, облачење/обување), практичним и социјалним вештинама. Такође, резултати указују да је потребно да дете што раније „уђе“ у окружење дневног боравка које је адекватно за њих, како би се укључила у програм прилагођен њиховим индивидуалним способностима и интересовањима. Из тих разлога веома је важно додатно едуковати стручњаке (учитељи и наставници у школама, стручни радници Центара за социјални рад) који су у контакту са породицом деце са поремећајем из спектра аутизма о услузи дневног боравка као и програмима рада током пружања услуге. За крај важно је нагласити да се на основу резултата овог истраживања може закључити да право на услугу дневног боравка из система социјалне заштите треба остварити у најранијем узрасту детета, на начин да се не ремети њихово школовање, како би се обезбедила рана подршка детету у основним елементарним животним вештинама што ће касније допринети квалитетнијем животу појединца.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Закон о социјалној заштити, *СЛ.гласник РС*, бр.24/2011
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *СЛ.гласник РС*, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019, чл. 69.
- Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите, *СЛ.гласник РС*, бр.4.
- Правилник о пријему, премештају и отпусту коирнсика, Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, Београд, 2017.
- Bouillet, D. (2019). *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*. Zagreb
- Đorđević, M., Glumbić, N., Langher, V.: *Neki aspekti senzorne disfunkcije kod mladih osoba sa poremećajem iz spektra autizma, Specijalna edukacija i rehabilitacija* (Beograd), Vol. 18, br. 1. 43-61, 2019.
- Gilberg C. *Autism and pervasive developmental disorders*. *J Child Pszhol Pszchiatr* 1990; 31:99-119
- Z. Bujas Petković, J. Frey Škrinjar i suradnici: *Poremećaji autističnog spektra*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

**Petar Jordanov
Milica Jacevski**

**THE IMPORTANCE OF LIVING ROOM SERVICES
IN THE FUNCTIONING OF CHILDREN WITH
DISORDER FROM THE SPECTRUM OF AUTISM
WHICH ARE COVERED INCLUSIVE
EDUCATION**

Resume

Autism spectrum disorder is a neurodevelopmental disorder that occurs at an early age and lasts a lifetime. From the etiological and phenomenological point of view, children with autism represent a complex grouping in the population of persons with developmental disabilities. In addition to the education provided to children with autism spectrum disorders within the educational process, the social protection system has recognized the day care service as a service that adequately affects all aspects of the development of a child with disabilities. The aim of this paper is to examine the functioning of children with autism spectrum disorder, who are currently in inclusive education in relation to children who have completed the educational process, by surveying professionals who are in direct work with them. 54 professionals were surveyed with 17 questions that were organized in three parts of the user's functioning during the use of the day care service: user satisfaction during the use of the service, mastery of basic life skills and mastery of social skills. children who, in parallel with their education, use the day care service in relation to children who exercise the right to this service only after completing their education. The results also indicate that children who use the day care service at the same time with inclusive education show a higher degree of necessary support, ie less need for support. Based on the results of this research, it can be concluded that exercising the right to a day care service while a child with autism is studying has a positive effect on their quality of life.

Keywords: children with autism spectrum disorders, inclusive education, day care service.

* Овај рад је примљен 20. маја 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УДК 364-5:004.9(497.16)
DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.5>
Прегледни рад

*Ида Колиновић**¹

Министарство финансија и социјалног старања Црне Горе

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ЦРНОЈ ГОРИ

Сажетак

У раду је представљен Интегрисани информациони систем социјалног старања (ИССС) – Социјални картон, дигитална трансформација центара за социјални рад у служби реформе система социјалне и дјечје заштите Црне Горе и бенефити система за кориснике, запослене у центрима за социјални рад и креаторе политика. Ријеч је о капиталном пројекту црногорске Владе који је омогућио спровеђење реформе система социјалне и дјечје заштите са циљем да се сиромашнима и социјално угроженима обезбиједи што квалитетнија социјална заштита, како у дијелу материјалних давања, тако и у дијелу услуга социјалне и дјечје заштите. Развој и увођење овог софтвера је захтијевало интензивну сарадњу стручњака, запослених у области социјалне и дјечје заштите, софтверске фирме *S&T* (Србија и Црна Гора), *UNDP* и Директората за информатику и аналитичко-статистичке послове Министарства рада и социјалног старања (сада Министарства финансија и социјалног старања).

Кључне ријечи: дигитализација у социјалној заштити, интегрисани информациони систем социјалног старања, центри за социјални рад, материјална давања, услуге социјалне и дјечје заштите.

УВОД

Посматрано кроз историју, социјални радници и њихове агенције су биле изложене критикама јер нерадо усвајају

* e-mail: ida.kolinovic@mrs.gov.me; ida.kolinovic@gmail.com

¹ Докторанд на универзитету у Црној Гори, запослена у Министарству финансија и социјалног старања на пословима анализе, дефинисања, имплементације, унапређења и оптимизације пословних процеса у информационом систему социјалног старања, за услуге социјалне и дјечје заштите и јавне установе, као и за аналитичко и статистичко извјештавање и праћење рада запослених у систему.

нове облике електронских комуникација и комуникационих технологија. Негативност и отпор социјалних радника према усвајању дигиталних технологија је деведесетих година названа „рачунарском фобијом“. Од тада се много тога промијенило, како је употреба дигиталних технологија све више присутна у личном и професионалном животу (Gillingham, 2014). Дигитална револуција је наметнула потребу за модернизацијом система социјалне и дјечје заштите и отворила нове могућности у суочавању са социјалним проблемима. Неки аутори предлажу термин „информатика социјалног рада“ за употребу технологија у пракси социјалног рада који представља комбинацију рачунарске науке, информационе науке и социјалног рада дизајнираних да помогну у бољем управљању предметима, обради података, унапређењу и примјени стручних знања и квалитетнијем пружању помоћи и подршке корисницима социјалне и дјечје заштите (Lagsten & Andersson, 2018). Већина агенција социјалне и дјечје заштите данас у свијету посједује напредни софтвер који садржи податке о корисницима и правима које остварују (Gillingham, 2014).

Црној Гори као земљи која тежи европским вриједностима, наметнула се потреба за реформом система социјалне и дјечје заштите, коју није било могуће спровести без дигиталне трансформације центара за социјални рад, односно развоја ИССС (Социјалног картона). Социјални картон, који је тренутно имплементиран на 34 физичке локације у Црној Гори, представља дигитализацију пословања сектора социјалне и дјечје заштите, који укључује директну праксу, доношење одлука и управљање предметима, проток и управљање информацијама, чување историјских и ажурираних података о корисницима права и њиховим породицама. Кроз овај пројекат је успостављена и неопходна техничка инфраструктура, хардвер и серверска инфраструктура, мреже, закуп телекомуникационих линкова, хостовање на активни директоријум државних органа, одржавање, итд., а истовремено су одржане обуке *ECDL* за запослене у центрима за социјални рад, обуке за апликативни софтвер, многобројни састанци, радионице, успостављен *Help desk*, итд.

Ријеч је о капиталном пројекту црногорске Владе који представља окосницу реформе система социјалне и дјечје заштите са циљем да се сиромашнима и социјално угроженима обезбиједи што квалитетнија социјална заштита, како у дијелу материјалних давања, тако и у дијелу услуга социјалне и дјечје заштите. Развој и увођење овог софтвера је захтијевало интензивну сарадњу стручњака, запослених у области социјалне и дјечје заштите, софтверске фирме *S&T* (Србија

и Црна Гора), као и велику посвећеност *UNDP* и Директората за информатику и аналитичко-статистичке послове Министарства рада и социјалног старања (сада Министарства финансија и социјалног старања). Пројекат се одвијао у фазама - прво су имплементирана материјална давања, потом услуге социјалне и дјечје заштите и на крају јавне установе за смјештај корисника.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА У ЦЕНТРЕ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Информациони систем социјалног старања (ИССС) је у оперативном раду у свим центрима за социјални рад и њиховим подручним јединицама од 01. јануара 2015. године². До сада се систем ширио и унапређивао, па данас обухвата све пословне процесе у центрима за социјални рад: регистрацију потенцијалних корисника и корисника у оквиру пријема, утврђивање подобности за коришћење права, управљање случајевима (процјена, планирање, реализација плана и мониторинг, евалуација и поновни преглед) и поступцима (од захтјева, стручног налаза и мишљења до рјешења), обрачун и исплату материјалних давања/социјалних трансфера³ (на основу потписаних и тренутно активних рјешења о остваривању права), уз имплементацију аутоматске периодичне провјере свих доказа и покретање поступка ревизије. ИССС у центрима за социјални рад сада обухвата сва материјална давања, вођење случаја са поступцима, Регистар корисника права, Регистар старатеља, Регистар пружаоца услуга породичног смјештаја и породичног смјештаја-хранитељства и Јединствену базу за породично насиље. Поред тога, саставни дио ИССС су и давања из области борачко-инвалидске заштите, Регистар лиценцираних пружаоца социјалних услуга (дневни боравци, склоништа, СОС телефони, установе, итд.) и Регистар лиценцираних стручних радника у социјалној заштити (поступак лиценцирања за који је надлежан Завод за социјалну и дјечју заштиту), Портал за материјална давања, Портал за послодавце за подношење и процесуирање захтјева за рефундације накнаде зараде и накнада зараде за породилско, односно родитељско

2 Тренутно у Црној Гори постоји 13 центара за социјални рад и 12 подручних јединица.

3 Посредством информационог система врши се исплата за сва материјална давања, као и за поступке породичног смјештаја-хранитељства и породичног смјештаја. Након обрачуна се формирају одговарајући фајлови који служе за штампу упутница и исплату примања корисника. Ти подаци се електронским путем прослеђују Пошти Црне Горе ради исплата, а обавља се и мјесечна комуникација са Хибридном поштом где се врши штампа упутница. Истовремено се кроз Информациони систем генеришу извјештаји и рекапитулари за текући обрачун. У припреми је пуштање обрачуна посредством информационог система и за поступке смјештаја корисника у Јавне установе.

одсуство, као и шест кључних јавних установа социјалне и дјечје заштите за смјештај корисника Дом старих “Пљевља”, Дом старих “Грабовац”, Дом старих “Бијело Поље”, Центар “Љубовић”, Дјечији дом “Младост” и Завод “Комански мост”. BI модул за пословну анализу и извјештавање (*Business Intelligence*) је такође саставни дио ИССС, који је омогућио квалитетно извјештавање за материјална давања, услуге социјалне и дјечје заштите и јавне установе за смјештај корисника, без улагања напора у активности прикупљања података из различитих извора.

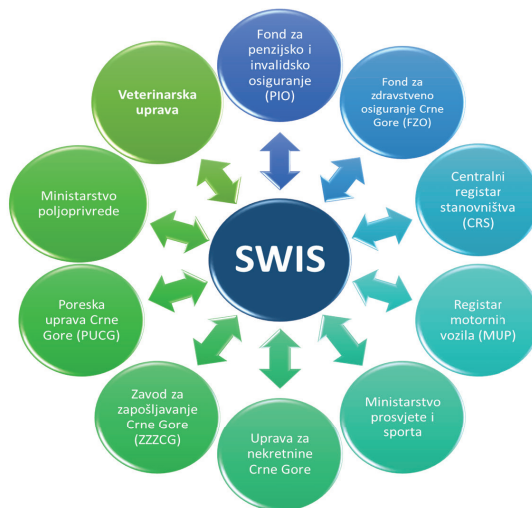
ИССС генерише податке у реалном времену чиме су створени предуслови за боље анализе свих доказа и случајева. Кроз модул интероперабилности постојећих административних база података путем веб сервиса, центри за социјални рад су постали јединствени шалтери у којима су доступни сви документи (докази) за утврђивање подобности за социјалне накнаде, а систем генерише и такозване е – социјалне картоне (имовина, социјални и радни статус), односно социјалне профиле појединаца/породица. Систем подржава интероперабилност са 9 националних институција: Фонд за пензијско и инвалидско осигурање, Фонд за здравствено осигурање, Завод за запошљавање, Управа за некретнине, Пореска управа, Министарство унутрашњих послова (централни регистар становништва и регистар моторних возила), Министарство просвјете, Министарство пољоприведе и Ветеринарска управа (Слика 1). Од Монстата је преузет Територијални регистар а од Поште Црне Горе Регистар адреса па су и ови регистри интегрисани у систем. У ИССС се налазе шифарник центара за социјални рад и подручних јединица, шифарник материјалних давања и услуга социјалне и дјечје заштите, шифарник насеља и улица, и више од 500 врста типских рјешења за признавање, одбијање и прекид права, чиме је значајно олакшан посао правницима.

ССС обезбјеђује прецизан податак колико је сваки појединац односно породица примио/ла материјалних давања (укључујући социјалну помоћ) за дати временски период (и по колико основа) и омогућава бољи увид у то ко су корисници и у ком временском периоду, филтрира оне који не испуњавају услове, смањује број прималаца вишеструких (дуплих) накнада и штеди на административним трошковима. Ове уштеде могу дати фискални простор за проширење покривености социјалном помоћи већег броја оних којима је помоћ заиста потребна.⁴

4 <https://www.me.undp.org/content/montenegro/sr/home/projects/E-SocialCard.html> - посјећено 10.11.2020.

<http://snt.me/news/pressroom/94470.me.php> - посјећено 10.11.2020. године

Слика 1. Приказ институција са којима је ИССС (SWIS - Social Welfare Information System) интероперабилан

На почетку Пројекта урађена је Студија капацитета центара за социјални рад⁵ у којој су анализирани кадровски потенцијали са институционално-организационог аспекта и стручног профила запослених, а у истој су констатована и ограничена знања запослених у области компјутерске писмености. Пројекат Социјални картон је подржао израду одређеног броја правилника, чији је предмет између осталог био, и увођење норматива и израда стандарда у центре за социјални рад. Организовани су многобројни консултативни састанци радних тимова и софтверске фирме *S&T* задужене за израду и одржавање информационог система, на којима су детаљно анализирани и дефинисани поступци, правни оквир и тестиране одређене функционалности система прије њиховог пуштања у оперативни рад. Обезбијеђена је и неопходна техничка опрема центрима за социјални рад, спроведене обуке информатичке писмености, обуке за рад у ИССС (припремљена корисничка упутства за сваки поступак), стручне обуке, те осигурано континуирано праћење и подршка запосленима у центрима за социјални рад. Све наведено, као и активно учешће социјалних радника и других стручних лица у процесу дизајнирања информационог система, значајно је утицало на то на који начин су стручњаци доживијели „комуникацију са технологијом“ и

5 Жегарац, Н. (2011) Извјештај о капацитетима центара за социјални рад у Црној Гори - Изазови и могућности реорганизације, стандардизације и унапређења стручне праксе, Подгорица: UNICEF.

прихватили нове моделе рада, те перципирали једноставност употребе и корисност самог система. Како је систем почео са радом 2015. године, сада већ имамо читаве генерације социјалних радника и других стручних лица који не посједују професионално искуство које не укључује употребу ИССС и који свој рад не би могли замислити без једног овако корисног софтверског алата.

МАТЕРИЈАЛНА ДАВАЊА У ИНФОРМАЦИОНОМ СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА

У Информационом систему се налазе сва материјална давања прописана Законом о социјалној и дјечјој заштити („Службени лист ЦГ“, бр. 27 од 11. јуна 2013, 1/15, 42/15, 47/15, 56/16, 66/16, 1/17, 31/17, 42/17, 50/17):

- 1) основна материјална давања у социјалној заштити: материјално обезбјеђење, лична инвалиднина, додатак за његу и помоћ, здравствена заштита, једнократна новчана помоћ, трошкови сахране, накнада родитељу или старатељу корисника права на личну инвалиднину;
- 2) основна материјална давања из дјечије заштите: накнада за новорођено дијете, додатак за дјецу, трошкови исхране у предшколским установама, помоћ у васпитању и образовању дјецe и младих са посебним образовним потребама (трошкови смјештаја у установу и трошкови превоза), рефундација накнаде зараде за породилско, односно родитељско одсуство, накнада по основу рођења дјетета, накнада за новорођено дијете, накнада по основу рођења троје или више дјецe (и уплата доприноса), накнада зараде за рад са половином радног времена.

Путем система се реализује и Поступак за остваривање права на повластице на путовање лица са инвалидитетом сходно Закону о повластици на путовање лица са инвалидитетом („Службени лист ЦГ“, бр. 80/08, 40/11, 10/15 и 50/17).

У информационом систему се обрађује комплетан поступак за остваривање права на материјална давања, од подношења захтјева у оквиру пријема до утврђивања и признавања права, односно издавања појединачних рјешења, обрачуна, исплата (око 8 милиона еура мјесечно), ревизија (аутоматских, планираних, ванредних) и праћења. Посредством система се врши и полугодишње (1. јануара и 1. јула текуће године) усклађивање висине основа за остваривање права на материјална давања сходно Закону о социјалној и дјечјој заштити Црне Горе, члан 38

(“Службени лист ЦГ”, бр. 27 од 11. јуна 2013, 1/15, 42/15, 47/15, 56/16, 66/16, 1/17, 31/17, 42/17, 50/17). Због честих измјена закона у дијелу материјалних давања у информационом систему социјалног старања постоји функционалност која омогућава пакетну обраду рјешења, односно аутоматску замјену одабраних рјешења новим, на начин што се потребни подаци из старих рјешења аутоматски пребацују у нова за која је унапријед урађен шаблон (и овако урађена рјешења се дистрибуирају центрима за социјални рад). На овај начин, ИССС је “изимитирао” мануелни поступак издавања рјешења и обрачуна (односно обуставе исплата) и издао преко 60.000 појединачних рјешења за накнаде женама са троје и више дјеце, здравствену заштиту, личну инвалиднину и итд. Ова функционалност је омогућила правремену примјену законских измјена.

Увођењем ИССС, корисници и подносиоци захтјева за материјална давања више нијесу изложени тешкоћама нити трошковима који укључују превоз, административне таксе, вријеме, и сл., у вези са остваривањем права, који се односе на прикупљање обимне документације - нпр. око 30 докумената је потребно за остваривање права на материјално обезбјеђење. Сада више не морају да “шетају од шалтера до шалтера” јер су у систему аутоматски електронски доступни сви потребни докази, захваљујући модулу интероперабилности, односно “комуникације између система”. С друге стране, стручни радници у центрима за социјални рад су растеређени вишка административних послова, што им даје више простора за рад са корисницима.

Информациони систем обезбјеђује транспарентност у раду запослених, јер се приликом креирања сваког задатка аутоматски биљеже вријеме, датум задатка, одговорни стручни радник, као и вријеме завршетка истог (без могућности промјене датума). Запослени у центрима за социјални рад међусобно комуницирају на предметима путем информационог система, чинећи на такав начин систем нераздвојивим дјеловима акције и одлучивања у свакодневној пракси (нпр. стручни радник по завршетку рада на налазу и мишљењу, кликом шаље предмет правнику да настави рад на предмету у оквиру задатка - Извјештај правника; правник може да врати предмет путем ИССС стручном раднику уколико сматра да нешто недостаје у оквиру налаза и мишљења; једни другима уз задатак могу да пошаљу коментаре/поруке, итд.).

У систему се налази и велики број контрола и нотификација (обавјештења/ упозорења) које смањују могућност грешке у раду стручних радника. У том смислу, важно је споменути ревизије

права, а нарочито оне које су резултат унакрсне провјере доказа путем интероперабилности (нпр. особа је евидентирана у центру за социјални рад да је умрла, информација о запослењу се промијенила у односу на то када је рјешење донијето) или на основу информација из самог система (нпр. број чланова породице се промијенио у односу на то када је рјешење о материјалном обезбјеђењу донијето, и слично). Систем сигнализира сваку промјену у подацима умрежених база, од значаја за доношење одлука о даљем коришћењу права.

По пуштању ИССС у оперативни рад у јануару 2015. године, центри за социјални рад су урадили ревизије и уношење предмета, а систем је елиминисао велики број особа (породица) које немају право на материјална давања (тзв. грешка укључености), а остваривали су их прије дигитализације система социјалне и дјечје заштите. Ово је довело до великих уштеда буџетских средстава, чиме је створен простор да средства буду усмјерена онима који су у стању социјалне потребе, односно само онима који испуњавају услове за остваривање права на материјална давања. У Табели 1 се види изражени пад броја корисника/породица које остварују право на материјално обезбјеђење (социјалну помоћ) у 2015-ој и наредним годинама у односу на 2014. и 2013. годину.

Табела. 1. Просјечан број корисника материјалног обезбјеђења (социјалне помоћи) на годишњем нивоу у Црној Гори

Година	Бр. корисника/ породица у просјеку	Бр. чл. у просјеку	Исплате на год. нивоу
2020	8.509	28.718	10.032.639,260 €
2019	8.777	29.470	10.296.723,210 €
2018	9.319	31.066	10.921.037,640 €
2017	8.072	25.055	9.123.932,840 €
2016	8.706	25.983	9.509.646,010 €
2015	10.543	36.919	12.741.058,690 €
2014	13.644	40.359	14.828.163,252 €
2013	14.646	43.721	15.887.400,860 €

Избор: Подаци са сајта Министарства финансија и социјалног старања
https://mrs.gov.me/informacije/materijalna_davanja

У ИССС је имплементиран Поступак активације радно способних корисника материјалног обезбјеђења сходно Закону о

социјалној и дјечјој заштити и Правилнику о садржини и облику индивидуалног плана активације и начину спровођења мјера социјалне укључености радно способних корисника материјално обезбјеђења („Службени лист ЦГ“, бр. 27/13, 1/15, 42/15, 47/15, 56/16, 66/16, 1/17, 31/17, 42/17 и 50/17). У центру за социјални рад се код поступка за остваривање права на материјално обезбјеђење чекирају у информационом систему сви радно способни чланови породице, на основу чега се покрећу поступци радне активације за све њих појединачно⁶. Код поступка Радне активације је осигурана двосмјерна комуникација центара за социјални рад и завода за запошљавање (бироа рада): размјена информација које се односе на План активације, укључујући и све промјене у центру за социјални рад и на заводу за запошљавање од значаја за план. На примјер, у случају када корисник одбије посао, усавршавање, и сл. на Заводу за запошљавање, брише се са евиденције⁷, а у центру за социјални рад у ИССС се аутоматски креира приједлог ревизије са образложењем. С друге стране, уколико се у центру за социјални рад из неког разлога донесе негативно рјешење, односно прекид права на материјално обезбјеђење, систем аутоматски шаље ту информацију Заводу за запошљавање, након чега они спроводе активности сходно својој процедури.

У ИССС се одвија и Поступак остваривања права на субвенције за електричну енергију, сходно Упутству о поступку и начину спровођења програма субвенционирања рачуна за електричну енергију и Уредби о снабдијевању рањивих купаца електричне енергије. На основу овог поступка, у Министарству финансија и социјалног старања се мјесечно генеришу спискови корисника који су остварили право преко центра за социјални рад, а који се потом обједињава са корисницима борачко-инвалидске заштите и завода за запошљавање и достављају Електропривреди Црне Горе. У систему се такође врши и импортовање (миграција) података - износа субвенција за електричну енергију добијених од Електропривреде Црне Горе и износа старачких накнада од Министарства пољопривреде. ИССС је обезбиједио и размјену података и информација путем веб сервиса са Министарством просвете, од којих се добија информација о периоду боравка дјете без родитељског старања и дјете корисника материјалног обезбјеђења у одређеној предшколској установи, на основу чега

6 Запошљавањем било којег члана, породица губи право на материјално обезбјеђење.

7 Лице се брише са евиденције и уколико се не јави на биро рада у заказано вријеме, а не оправда изостанак у периоду од мјесец дана од нејављања. Уколико нема ваљан доказ, Завод за запошљавање (Биро рада) брише лице са евиденције, а у центру за социјални рад се аутоматски подиже ревизија како би се урадио прекид материјалног обезбјеђења.

се мјесечно генеришу фактуре из ИССС са износом трошкова исхране и боравка за свако дијете.

УСЛУГЕ СОЦИЈАЛНЕ И ДЈЕЧЈЕ ЗАШТИТЕ У ИНФОРМАЦИОНОМ СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА

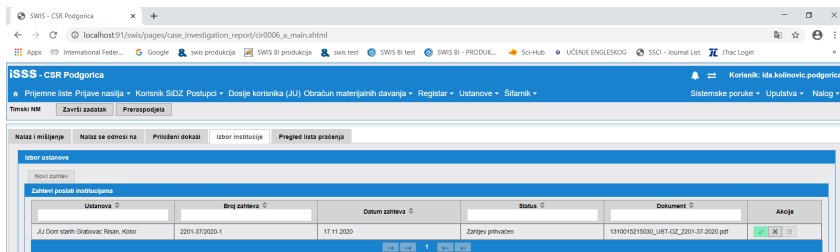
Услуге социјалне и дјечје заштите - модул Вођења случаја је први пут уведен у Црну Гору паралелно са развојем информационог система. Овај комплексни метод укључује одређене кораке и преко 40 поступака (породични смјештај - хранитељство, породични смјештај, старатељство, смјештај у јавне установе, поступке у случајевима малолетничке делинквенције, надзор над вршењем родитељског права, заштита од насиља, савјетодавно-терапијске услуге, неодложне интервенције, покретање поступка пред судом, учешће у поступку пред судом, итд.), сходно Закону о социјалној и дјечјој заштити и релевантним правилницима⁸. У ИССС се налазе комплетни пословни процеси који укључује пријем, отварање случаја, процјену, планирање, реализацију плана, мониторинг (листе праћења), евалуацију и поновни преглед, покретање поступака у оквиру вођења случаја (израда налаза и мишљења и доношење рјешења у зависности од врсте поступка), затварање случаја. Систем омогућува чување података и брз и једноставан преглед/претраживање свих информација повезаних са случајем, по различитим критеријумима. Јединствени матични број⁹ представља јединствени идентификатор у систему, тј. примарни кључ за идентификовање корисника социјалне и дјечје заштите, а уједно и предуслов за покретање поступка/случаја са пријема. Систем омогућава праћење стања корисника услуга, на основу информација о предузетим мјерама, активностима и обезбијеђеним услугама, као и њихових ефеката на промјену социјалне ситуације корисника. Путем информационог система се одвија и комплетна комуникација између водитеља случаја, других страучних радника и супервизора у вези конкретних предмета, чиме се постиже ефикасност, ажурност и транспарентност у раду.

8 Министарство финансија и социјалног старања (раније Министарство рада и социјалног старања) донијело је нови Правилник о организацији, нормативима, стандардима и начину рада центара за социјални рад 31.07.2019. године, чиме је значајно измијењен дијаграм вођења случајева у ИССС и прилагођен раду водитеља случајева, у циљу унапређења њихове ефикасности и квалитетнијег пружања помоћи и подршке корисницима, („Службени лист Црне Горе“, бр. 058/13 од 20.12.2013, 030 / 15 од 12.06.2015, 017/16 од 11.03.2016, 043/19 од 31.07.2019).

9 За кориснике који немају ЈМБ, у систему постоји опција за генерирање јединственог матичног броја.

Када је у питању поступак смјештаја корисника у јавне установе - домове старих, Завод “Комански мост”, Центар “Љубовић”, Дјечији дом “Младост”, центри за социјални рад “комуницирају” са поменутих установама кроз информациони систем. Упућивање корисника на смјештај од стране центра за социјални рад се врши посредством овог система – слање захтјева за смјештај корисника одређеној установи са комплетном потребном документацијом, као и обрада захтјева у установи и одлучивање потписом директора. Одговор установе се аутоматски види у апликацији центра за социјални рад, а статуси могу бити “захтјев прихваћен”, “потребна допуна документације”, “захтјев се одбија” или “листа чекања”. Уколико је одговор установе на захтјев позитиван (“захтјев прихваћен”), центар за социјални рад доноси рјешење о смјештају корисника. Поменуте јавне установе и центри за социјални рад међусобно сарађују и путем напредних листа праћења у вези конкретног корисника, на начин што достављају једни другима путем система обавјештења, информације, дописе, документа, одобрења органа старатељства за конкретног штићеника, и слично. У ИССС се налази и Поступак за упућивање дјеце у ЈУ за одмор и рекреацију “Ловћен – Бечићи”.

Слика 2. Тимски налаз и мишљење (апликација центра за социјални рад) статус “захтјев прихваћен” од стране Установе

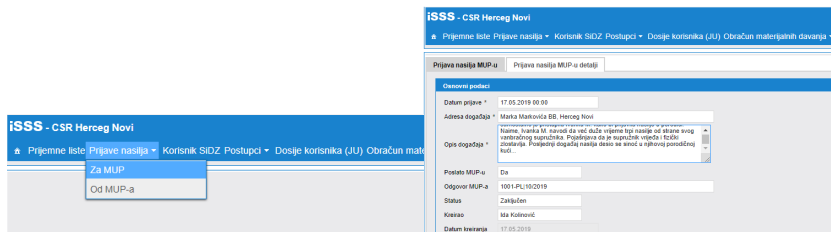

Информациони систем социјалног старања садржи Регистар пружаоца услуга породичног смјештаја - хранитељства и породичног смјештаја. По завршетку Поступка процјене подобности лица за пружање услуга у ИССС, сходно Правилнику о ближим усовима за пружање и коришћење услуга породичног смјештаја – хранитељства и породичног смјештаја, уколико је лице процијењено као подобно, аутоматски се појављује у Регистру пружаоца услуга. У Регистру се могу видјети тип породичног смјештаја и породичног смјештаја-хранитељства (сродничко/ несродничко), статус попуњености (слободна/заузета) и број

слободних мјеста¹⁰, историја породичног смјештаја, тренутни број лица на смјештају, извјештај о процјени подобности лица за пружање услуге ПСХ/ПС. На овакав начин је обезбијеђено да сви центри за социјални рад могу на брз и једноставан начин приступити бази слободних и доступних пружаоца услуга породичног смјештаја и породичног смјештаја - хранитељства на цијелој територији Црне Горе.

У склопу Информационог система социјалног старања (ИССС) успостављена је и Јединствена електронска база за насиље у породици, која увезује Министарство финансија и социјалног старања (центре за социјални рад) и Министарство унутрашњих послова (управе полиције). Пријаве породичног насиља од Центра за социјални рад и обавјештења од Управе полиције се размјењују на унифициран и аутоматизован начин, а сходно Протоколу о поступању, превенцији и заштити од насиља над женама и насиља у породици, обавјештења садрже податке о свим актерима догађаја насиља: (потенцијалним) учиниоцима, (потенцијалним) жртвама, дјечи директним и индиректним жртвама, процесуираним прекршајним и кривичним пријавама, процијењеном степену ризика, изреченим наредбама удаљења из стана, итд. Без обзира на то да ли је пријава сумње на насиље у породици стигла у управу полиције од центра за социјални рад или неке друге институције, организације, грађана или грађанки, сва обавјештења се сливају у Информациони систем социјалног старања - Социјални картон. Као интегрални дио информационог система, База представља ефикасан алат за борбу против насиља у породици и за генерисање званичне статистике о догађајима и жртвама породичног насиља.

Слика 3. Изглед Пријаве насиља у породици Управи полиције од стране Центра за социјални рад¹¹

10 За кориснике који немају ЈМБ, у систему постоји опција за генерирање јединственог матичног броја.

11 Сlike су урађене на тестном окружењу, подаци су фиктивни.

Слика 4. Изглед пријема обавјештења од Управе полиције у Центре за социјални рад (Социјални картон)

ЗАШТИТА ПОВЈЕРЉИВОСТИ ПОДАТАКА О КОРИСНИКУ

Заштита повјерљивости података о корисницима социјалне и дјечје заштите се сматра веома важним питањем, с обзиром на осјетљивост тих информација. У вези са тим, важно је истаћи да су привилегије (права) на одређени дио информационог система дефинисане корисничким налозима и улогама који се додјељују запосленима у социјалној и дјечјој заштити (сходно њиховим пословима и задужењима), од стране Министарства финансија и социјалног старања. Улоге су подешене на такав начин, да додавање одређене улоге у оквиру корисничког налога подразумијева “давање” привилегија на одређени дио информационог система, а додјелјивање ових улога је динамичко и временски одређено. Сваки запослени има увид у податке/ досије корисника (одређени дио) само у случају када је непосредно укључен у конкретан предмет/случај било као водитељ случаја, правник, други стручни радник, руководилац, и слично. Улоге у систему имају и одређене називе, и свака подразумијева привилегије (права) на конкретне дјелове информационог система. Тако на примјер, у центрима за социјални рад постоје улоге: диспечер - која се углавном додјељује руководиоцима служби задуженима за расподјелу предмета и праћење динамике рада запослених на предметима; обрада пријава насиља – додјељује се лицима одговорним за пријем обавјештења од управе полиције и слање пријава породичног насиља управи полиције кроз информациони систем; обука хранитеља – стручним радницама који су прошли тренинг да спроводе обуку пружаоца

услуге хранитељства, те учествују у процјени подобности лица за пружање услуга ПСХ, пријемни радник – стручни радник задужен за послове пријема и обраду захтјева за материјална давања; правник – одговоран за креирање рјешења и валидирање доказа, итд. Сваки стручни радник приступа систему преко свог корисничког налога са шифре коју једино он зна, а сваки задатак који одради билежи се у систему под његовим именом и презименом. Права за рад са подацима у систему су дефинисана према Закону о заштити података о личности („Сл. лист Црне Горе“, бр. 79/08 од 23.12.2008, 70/09 од 21.10.2009, 44/12 од 09.08.2012), Правилнику о организацији, нормативима, стандардима и начину рада центра за социјални рад (“Службени лист Црне Горе”, бр. 058/13 од 20.12.2013, 030/15 од 12.06.2015, 017/16 од 11.03.2016, 043/19 од 31.07.2019) и Правилнику о садржају базе података и садржају и начину вођења евиденције у социјалној и дјечијој заштити (“Службени лист Црне Горе”, бр. 58 од 20. децембра 2013, 7/16).

АНАЛИТИЧКО И СТАТИСТИЧКО ИЗВЈЕШТАВАЊЕ (BUSINESS INTELLIGENCE)

Информациони систем социјалног старања посједује аналитичку, софистицирану базу података кроз модул за пословну аналитику - *Business Intelligence*, који укључује *Ad-hoc* извјештавање и *Saiku* анализу. *Ad-hoc* извјештавање служи за формирање извјештаја на основу захтјева који се не могу унапријед предвидјети, а најчешће је потребно у кратком року доставити тражене податке, док је аналитичко извјештавање - *Saiku* намијењено корисницима чији је задатак вишедимензиона анализа података, утврђивање њихове међузависности и анализа трендова. Код *Saiku* анализе кориснику је омогућено да из постојећег скупа димензија података изабере оне димензије чију међузависност жели да анализира и да помоћу једноставног интерфејса формира табеларни приказ димензија и на основу њега груписаних вриједности. Овако урађена анализа може бити веома користан показатељ трендова социјалних кретања у друштву, као и тенденције груписања и варијација социјалних категорија по географском, старосном, образовном или неком другом критеријуму.

BI алат омогућава извјештавање и анализу по разним димензијама, и коришћење добијених података и информација за креирање бољих социјалних политика, односно доношење адекватних одлука које се односе на планирање и таргетирање

материјалних давања и услуга социјалне и дјечје заштите. Овај систем генерише и базу одбијених захтјева која се користи за утврђивање и праћење евентуалних грешака искључености (грађана у стању социјалне потребе који не испуњавају строге законске услове) за доношење адекватних политика. *SWIS BI* олакшава руководиоцима и другим менаџерима у процесу организације и мониторинга рада запослених у центрима за социјални рад, као и идентификације евентуалних грешака и злоупотреба у раду. Путем овог модула за пословну анализу могу се на једноставан и брз начин добити подаци за које се желе пратити одређене минималне, максималне вриједности, сумирања, укупан број записа за одређене категорије података, и слично.

BI модул за центре за социјални рад обезбјеђује генерисање података по најважнијим областима рада у центрима за социјални рад. Тако на примјер, дио извјештавања који се односи на Пријемни лист подразумијева податке који су производ рада пријемних радника, што укључује све релевантне информације о подносиоцу захтјева, према боравишту, пребивалишту, датуму и времену подношења захтјева (датум и вријеме креирања пријемне листе), разлогу упућивања (материјална давања, злостављање, занемаривање, вршњачко насиље, итд.), одлуци - врсти поступка (одлука, група, подгрупа и поступак) и другим релевантним димензијама.

Овај напредни алат за извјештавање омогућава и анализе рјешења, које укључују: основне информације о носиоцу права, датуму креирања и важењу рјешења, статусу рјешења, правнику који је креирао рјешења и свим осталим битним информацијама (нпр. о носиоцу права, укупном броју чланова, старосној групи корисника, социо-економском статусу, броју дјецe, врсти породице/потпуна, непотпуна, итд.). Извјештавање обухвата и анализу обрачуна и исплата за материјална давања, као и податке о корисницима који остварују више врста давања. Такође је могуће добити и податке о броју и периоду креирања захтјева, жалби, ревизија и рјешења за материјална давања, по разним димензијама.

SWIS BI модул за пословну аналитику обухвата и коцке за анализу индикатора који се односе на дјецу према одређеним материјалним давањима и услугама социјалне и дјечје заштите, по различитим временским показатељима (у датом тренутку и у току године), као и по основу тога да ли су дјеца без родитељског старања, да ли је у питању алтернативно старање, итд. Овај алат даље омогућава генерисање и анализу скупа података који се односе на предмете вођења случаја по разним критеријумима: број активних, неактивних и сторнираних предмета по одређеном водитељу случаја, тренутно и за одређени период, према типу вођења случаја, врсти поступака, приоритету поступања, разлогу завршетка рада на случају, итд. као и укупан број планова, процјена, поновних прегледа, налаза и мишљења по одређеном поступку, и слично. ИССС даље обезбјеђује извјештавање за старатељство, породични- смјештај хранитељство, породични смјештај, пружаоце услуга породичног смјештаја, поступак смјештаја у јавне установе, породично насиље, експлоатацију, вршњачко насиље, занемаривање, надзор над вршењем родитељског права, малолетничку делинквенцију, сагласност органа старатељства за отуђење имовине, неодложне интервенције, и друге поступке за услуге социјалне и дјечје заштите, по различитим параметрима.

База за породично насиље обезбјеђује квалитетно извјештавање о догађајима породичног насиља: жртвама, учиниоцима, свједоцима, сродству жртава са учиниоцима насиља, броју поновљеног насиља над истим жртвом, броју догађаја насиља у којима су дјеца дио породице, степену ризика, догађајима у којима је изречена полицијска наредба удаљења из стана, изреченим заштитиним мјерама, врстама породичног насиља (физичко, психичко, економско, сексуално насиље и занемаривање), итд.

Подаци добијени из система на овакав начин су производ пословних процеса у центрима за социјални рад, због чега је за квалитетно извјештавање посебно важно да рад запослених у ИССС буде ажуран са уносом тачних и прецизних података, што се постиже добром организацијом рада и мониторингом. У вези са извјештавањем и значајем правилног и благовременог уноса података, реализовано је више обука за руководиоце и стручне раднике у центрима за социјални рад.

ДИСКУСИЈА

Дигитална трансформација центара за социјални рад је омогућила спровођење реформе система социјалне и дјечје

заштите, транспарентност, потпуну уједначеност рада центара за социјални рад, смањење административних трошкова, бољи квалитет рада запослених, ефикасније управљање капацитетима и пословним процесима. Поред квалитетнијег пружања помоћи и подршке корисницима у дијелу услуга и материјалних давања, ИССС је значајно допринио већој индивидуалној одговорности стручних радника јер је обезбиједио да свака предузета радња у систему буде забиљежена. Увођење модула вођења случаја у центре за социјални рад би било тешко реализовати у пракси без информационог система. ИССС је такође унаприједио квалитет и доступност података из система социјалне и дјечје заштите који су од значаја за ефикасно планирање социјалних програма и спровођење социјалне политике.

Дигитализација пословања у социјалној и дјечјој заштити је омогућила брз и једноставан приступ досијеима, историји предмета и исплатама, што је раније захтијевало огромно вријеме тражења фасцикли по ормарима. ИССС у сваком тренутку обезбјеђује информације и податке о предмету/ случају, водитељу предмета, исходима пружања помоћи и подршке. Приступи дјеловима система су регулисани корисничким налозима и улогама, те је заштита података о кориснику на високом нивоу. Социјални картон је осигурао бољу доступност услуга и адекватност социјалних давања, правичност и ефикасност приликом остваривања права - права остварују само они који испуњавају услове и на начине прописане законима и другим правним актима. Систем је елиминисао велики број особа (породица) које немају право на материјална давања (а остваривали су их прије увођења социјалног картона), спријечио даље преваре и омогућио бољи мониторинг и контролу трошкова.

Анализа рада центара за социјални рад у Црној Гори, спроведена у 2018. години, је показала да је ИССС унаприједио квалитет рада са корисницима, како у дијелу материјалних давања тако и у дијелу услуга социјалне и дјечје заштите (вођење случаја). У овој Студији је такође истакнуто да три четвртине стручних радника (75%) сматра информациони систем у потпуности или у великој мјери прилагођен потребама њиховог посла, док је око једне четвртине (25%) мишљења да није прилагођен у довољној мјери. Студија је даље открила да је однос према коришћењу информационог система повезан с информатичком писменошћу запослених, односом према послу и иновацијама. Водитељи случаја који су се запослили након увођења информационог система и који нијесу радили прије него што је он уведен сматрају да је информациони систем одличан и

не виде алтернативу информационом систему, док с друге стране, радници који су били запослени и прије увођења информационог система сматрају да информациони систем помаже у вођењу случаја у смислу лакше доступности података о свим корисницима и повећања ажурности у раду, а као ману наводе појаву спорости система.¹² Сви испитаници који су пријавили техничке грешке у функционисању информационог система код услуга или су послали приједлоге за његово унапређење, истакли су да се преправке брзо примјењују и да је подршка за рад у информационом систему веома добра. Када су материјална давања у питању, информациони систем је вишеструко олакшао рад стручних радника због повезаности с базама других система у циљу набављања доказа, те је једногласан став стручних радника да је информациони систем веома користан (*IDEAS*, 2019). После поменуте Анализе је урађена измјена Правилника о организацији, нормативима, стандардима и начину рада центара за социјални рад 31.07.2019. године, чиме је значајно измијењен дијаграм вођења случаја у ИССС и знатно боље прилагођен раду запослених у социјалној и дјечјој заштити. Такође су имплементирани додатне оптимизације и унапређења појединих функционалности ИССС (на основу континуираног праћења и евалуације система) и одржане додатне обуке, па се може се претпоставити да би сада степен задовољства запослених системом био на већем нивоу. Укључивање/ учешће запослених у социјалној и дјечјој заштити у креирању социјалног картона (чиме су уважене њихове потребе и стручна знања), имало је такође позитивног утицаја на усвајање и даље коришћење овог напредног система. Кључно за успјех ИССС је да је систем прилагођен стручном раду запослених у социјалној и дјечјој заштити, а не да се стручни радници прилагођавају систему.

У информационом систему се налазе обрасци и садржаји који су прописани законима и правилницима, те су стручни радници у обавези да унесу податке које би и иначе морали да попуњавају и у папирној форми да нема система, због чега се не може говорити о утицају информационог система на обим документације. Погрешна је претпоставка појединаца да ИССС подрива праксу социјалног

12 Прије увођења модула Вођења случајева у центру за социјални рад, на услугама социјалне и дјечје заштите радило се на другачији, много једноставнији начин. Како је вођење случајева уведено паралелно са развојем ИССС (ВС се никада није радило без система у Црној Гори), један дио водитеља случаја вјерује (или је вјеровао) да им је увођење система наметнуло овај нови метод рада, заборављајући при томе на Правилнике који дефинишу ову област. Сви кораци вођења случајева који се налазе у информационом систему су имплементирани сходно Правилнику о организацији, нормативима, стандардима и начину рада центара за социјални рад.

рада, представља препреку доброј пракси, и смањује интеракцију стручних радника са корисницима, те да од компјутера “не виде корисника”. Напротив, систем им значајно олакшава, јер их наводи на сваки наредни корак у раду, са пољима које треба да испуне (које би иначе морали да испуњавају у папиру), са многобројним контролама и нотификацијама које им олакшавају посао (подсећају их на то шта и када треба да раде) и умањују могућност појаве грешке. ИССС ни на који начин не замјењује стручни рад, теренске посјете и сусрете лицем у лице са корисницима. Стручни рад у социјалној и дјечјој заштити захтијева “сарадњу” двије области знања – знања, праксе и искуства у домену социјалног рада и знања у коришћењу информационог система.

ИССС је значајно олакшао руководиоцима у центрима за социјални рад који у сваком тренутку могу да виде шта је и у које вријеме који запослени урадио на предмету, односно случају, могу да прате динамику рада на свим активним предметима, чиме је обезбијеђен бољи надзор, мониторинг квалитета рада запослених и ефикаснија процјена, планирање и управљање радним процесима и организацијом.

Појава проблема који некада могу отежати рад у ИССС: “пад система”, појава техничких проблема, повремено успоравање система, појава проблема код привлачења податка преко интероперабилности, и слични проблеми се отклањају у најкраћем року од стране Министарства финансија и социјалног старања и спољњих сарадника (подршке са софтвер и хардвер), који такође воде бригу о систему и прате његову функционалност.

ЗАКЉУЧАК

Интегрисани информациони систем социјалног старања – Социјални картон (ИИССС) представља окосницу процеса реформе система социјалне и дјечје заштите и он представља много више од просте техничке интервенције. Овај пројекат структурне реформе и изградње капацитета је подржао правне, институционалне (организационе) и управљачке промјене у центрима за социјални рад. Систем је осигурао транспарентност, правичност, уједначеност рада центара за социјални рад уз поштовање свих корака и обавеза прописаних релевантним Закономима и Правилницима. Поред тога што је ИССС смањио административне трошкове за кориснике, додатно је растеретио стручне раднике вишка административних послова. Информациони систем је омогућио бољи менаџмент, мониторинг и организацију рада запослених у социјалној

дјечјој заштити, а као драгоцен извор података обезбиједио је и благовремено и квалитетно извјештавање, од значаја за креирање и праћење ефекта социјалних политика, у циљу бољег служења најсиромашнијим и најрањивијим грађанима Црне Горе. Многобројни састанци, учешће запослених у креирању и дизајну ИССС, организовање обука информатичке писмености и обука за рад у систему, континуирано праћење и пружање подршке, свакако су допринијели високом степену прихваћености система и разумијевању његове добробити и корисности.

За успех овог Пројекта од пресудног значаја је био велики труд и ентузијазам запослених у центрима за социјални рад, запослених у Директорату за информатику и аналитичко – статистичке послове Министарства рада и социјалног старања (сада Министарства финансија и социјалног старања), континуирана подршка и сјајно управљање пројектом од стране *UNDP* и одлично партнерство и сарадња са софтверском фирмом *S&T* (Србија и Црна Гора). У циљу успјешног спровођења реформи система социјалне заштите и како би све што је великим радом и трудом успјешно урађено било и одрживо, односно како би Систем заживио у свом пуном капацитету, обезбијеђена је интензивна подршка запосленима, дораде и развој нових функционалности информационог система, као и обезбјеђивање вишегодишњих уговора за одржавање софтвера, хардвера, мрежа и серверске инфраструктуре.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Извјештаји о реализацији пројекта и презентације достављене од стране менаџерке Пројекта Социјални картон Александре Вишњић из *UNDP* Црне Горе
- Gillingham, P. 2014. *Practice: Social Work in Action*. England: Routledge, Vol. 26, No. 5, pp. 313-326.
- Lagsten, J., Andersson, A. 2018. Use of Information systems in social work – challenges and an agenda for future research. *European Journal of Social Work*, pp. 1-13.
- IDEAS. 2019. *Анализа рада центара за социјални рад у Црној Гори*. Подгорица: Министарство рада и социјалног старања и UNICEF Црна Гора.
- <https://www.me.undp.org/content/montenegro/sr/home/projects/E-SocialCard.html>
- <http://snt.me/news/pressroom/94470.me.php>

Ida Kolinovic

Ministry of Finance and Social Welfare of Montenegro

DIGITAL TRANSFORMATION OF CENTRES FOR SOCIAL WORK IN MONTENEGRO

Resume

The paper presents the Social Welfare Information System (SWIS) – Social Card, digital transformation of centres for social work in the service of the social and child protection system reform in Montenegro and the benefits of this system for beneficiaries, employees in centres for social work and policy makers. It is a capital project of the Montenegrin Government that enabled the implementation of the reform of the social and child protection system, with the aim of providing the highest quality of social protection for the poor and socially endangered, in the area of material benefits and social and child protection services. The development and introduction of this software required intensive cooperation of experts, employees in the field of social and child protection, software company S&T (Serbia and Montenegro), UNDP and the Directorate for Informatics and Analytical and Statistical Affairs of the Ministry of Labor and Social Welfare.

Keywords: digitalization in social protection, ISSS, material benefits, social and child protection services, centres for social work.

* Овај рад је примљен 18. марта 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УДК 613.98(049.3)

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.6>

Приказ

Бојана Секулић*

Институт за политичке студије, Београд

Зоран Весић *Геронтологија*
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд 2021, стр. 230.

Геронтологија (грч γέρων, герон, „стар човек“ и λογία, логија, учење) је наука о биолошком, когнитивном, социјалном старењу, као и свим осталим димензијама старења као што су политичко, економско, социолошко... Управо због мултидимензионалности процеса старења постоји потреба да се он посматра са различитих страна, јер само на тај начин је могуће обезбедити разумевање старења. У својој књизи *Геронтологија*, аутор др Зоран

Весић, на јасан, прецизан и аргументован начин изнео је своје личне ставове у вези са бројним постављеним питањима и понудио одговоре при чему је елаборирао кључне проблеме за унапређивање вештина које могу утицати на квалитетнији рад и боље резултате у раду са старијим лицима. Методолошки поступак обраде тема кроз основе биолошког и физиолошког старења, промена у когнитивним функцијама, значаја исхране, физичке активности и спавања за старије особе, само су неке од низа изнетих основа које нуде потпуније сагледавање процеса биолошког и ког-

* bojana.sekulic@ips.ac.rs

нитивног старења. Аутор у овом уџбенику на један свеобухватни и детаљан начин обрађује тему од великог значаја за област социјалне политике и социјалног рада. Аутор напомиње да циљ сваке особе треба да буде да обезбеди квалитетан живот у старости и дуг живот. Овде се на најбољи начин огледа премиса да је наш циљ да додамо живот годинама, а не само године животу. Старење је постепен и континуирани физиолошки процес, својствен свим живим бићима, које почиње нашим рођењем, али га постајемо свесни у средњим годинама наших живота. Као и у многим другим научним областима, савремено схватање геронтологије се мења изузетно брзо, те се и сам аутор ослања на најсавременију научну, стручну, домаћу и страну литературу. Ову књигу су рецензирани и препоручили за објављивање угледни професори Медицинског факултета и Факултета политичких наука и то: проф. др Владимир Јаковљевић, проф. др Соња Марјановић, проф. др Наталија Перишић, и проф. др Мирослав Бркић. Садржај овог уџбеника подељен је у седамнаест делова, има укупно двеста тридесет страна, две табеле, четири графика, уз коришћење 357 референци. Уџбеник је написан на латиници. У уводном делу аутор наводи историјске податке о односу према старијим особама у прошлости. У

другом поглављу се говори о историји развоја геронтологије, дефинише њен појам, а наводи се и тумачење појмова социјалне и критичке геронтологије. У трећем поглављу аутор износи податке о старењу становништва у целом свету са посебним акцентом на процес старења у Републици Србији као и последицама и значају овог процеса. У четвртм делу аутор анализира разлоге старења, критеријуме за одређивање старости као и теорије старења којима се овај процес може објаснити. У петом поглављу се анализирају основе старења, начини на које може да се утиче на сам процес као и сензорне промене које су карактеристичне за процес старења. Шесто поглавље анализира промене у когнитивним функцијама код старијих и то: брзина обраде информација; пажња; памћење; језичке способности; визуелно – просторне способности и свакодневно функционисање/разумевање.. У седмом поглављу аутор испитује квалитет живота људи, утицај старења на здравље, међугенерациску солидарност, колико млади могу да допринесу здравом старењу, сексуалност старијих, прилагођавање градских средина потребама старијих лица. О потреби усвајања здравих стилова живота, као што су здрава исхрана, редовна физичка активност и правилно спавање говори осмо поглавље.

Посебно поглавље је посвећено депресији, посебно у старијем добу, као најчешћем менталном поремећају који има веома значајне негативне последице по здравље и квалитет живота. У десетом поглављу разматра се деменција код старијих особа, а посебна пажња је посвећена Алцхајмеровој болести као и другим врстама деменције као што су: васкуларна деменција, деменција са Левијевим телима и фронтотемпорална деменција, док су дати и основни подаци о Паркинсоновој болести као другој по учесталости неуро-дегенеративној болести. У једанаестом поглављу се говори о насиљу над старијим лицима, као теми којој се не посвећује довољно пажње. Истовремено, ово је најобимније поглавље и у њему се говори о насиљу кроз историју, даје се дефиниција насиља и насиља над старијим особама, наводе се типови насиља, типови личности насилника, теоријски модели злостављања старијих особа, његова учесталост, фактори ризика за настанак насиља, какве су последице насиља, како га је могуће спречити, а посебна пажња је посвећена негативним збрињавању и улози социјалних радника у том процесу. Посебна пажња је посвећена карактеристикама предрасудама према старијима, односно ејдизму. Дванаесто поглавље говори о палијативном збрињавању, ко-

муникацији, емпатији, процени у палијативном збрињавању и улози социјалних радника. У тринаестом поглављу се расправља о еутаназији, врстама еутаназије као и разлозима за и против. Четрнаесто поглавље говори о умирању и смрти и то биолошкој и социјалној смрти, као и о туговању и жалости. У петнаестом поглављу се анализира геронтоехнологија, њен значај у циљу побољшања квалитета живота старијих особа. Трошкови здравствене и социјалне заштите и економија старења су нека од питања о којима се расправља у шеснаестом делу овог уџбеника, кроз разматрања питања економске активности старијих особа, трошкова здравствене и социјалне заштите и економије седих. У последњем поглављу, седамнаестом расправља се о доменима значајним за сигурност старијих особа, пре свега се наглашава финансијска и материјална сигурност старијих особа, али и значај система социјалне и здравствене заштите и улоге породице у обезбеђивању сигурности. Сви делови уџбеника су јасно и систематично написани. Аутор се бави свим значајним питањима и на један иновативан приступ нуди разумевање старости као све значајнијем питању у свету и код нас. Уџбеник је намењен пре свега студентима социјалне политике и социјалног рада и као та-

кав пружа им бројна савремена истраживања која продубљују знање из области *Геронтологије* али и свим истраживачима из других научних дисциплина друштвено-хуманистичких наука који желе да се упусте у

један даљи истраживачки ток који је започет сложеним сагледавањем вишедимензионалног процеса старења са различитих аспеката.

* Овај рад је примљен 08. јуна 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Социјална политика* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области социјалне политике и социјалног рада.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. март, 1. јул и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/.

Радове слати на имејл-адресу: sp@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера оставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Социјална политика* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*.

Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“, „прir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matic, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.spesijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.” Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa.

(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско из-

дање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалчић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецеде која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Evro Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмо-

дерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.spesija2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „ ... ”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ‘неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗО-СОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Закон о наслеђивању [ZN], „Narodne novine“, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, i 33/15 i 14/19.

(ZN 2019, čl. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission’s exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.

(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр-1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр-1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav*

Republic of Macedonia v. Greece), Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или

(CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или

(ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-

AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или
(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – прво навођење

(ИПС, н.д.) – свако следеће навођење

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон

- Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.
 - **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.
 - **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.
 - За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).
 - **Угластом заградом** || означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
 - **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).
 - За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (“ ” на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикана/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикана/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у **две колоне**.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити слику предње корице**;

Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу:

Име и презиме. Година

издања. *Наслов*. Место

издања: издавач, број страна.

Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364

СОЦИЈАЛНА политика = Social policy : часопис
за теорију и праксу социјалне политике и социјалног
рада / главни и одговорни уредник Зоран Васић.
- Год. 1 бр. 1 (1951) год. 47, бр. 3/4 (1992) ; год 48,
бр. 1 (2013) - . - Београд : Институт за политичке
студије, 1951-1992; 2013 - (Београд: Бирограф) - 24 см

Три пута годишње. – Од 1959. почиње двоструко
обележавање годишта, урачунате су године часописа
Весник рада (1946-1951). - Је наставак Весника рада

ISSN 0038-0091 – Социјална политика (Београд)

COBISS.SR-ID 118295

- Ана Ђурђевић, Сања Ђурђевић • Сузана Михајловић Бабић •
- Јелена Бирманчевић • Петар Јорданов, Милица Јачевски •
- Ида Колиновић • Бојана Секулић •

ISSN 0038-0091 УДК 364 год. 56 № 1/2021.

ISSN 0038-0091

9 770038 009009